

Različitość dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi

Maljak, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:035745>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Petra Maljak

**RAZLIČITOST DIJALEKTALNOG IDIOMA U USMENIM
ISKAZIMA UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Petra Maljak

**RAZLIČITOST DIJALEKTALNOG IDIOMA U USMENIM
ISKAZIMA UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI**

Diplomski rad

**Mentorica rada:
izv. prof. dr. sc. Katarina Aladrović Slovaček**

Zagreb, rujan 2022.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	II
SUMMARY	IV
1. UVOD	1
2. JEZIČNA KOMUNIKACIJA.....	2
2.1. Jezik i govor	2
2.2. Odnos jezika, govora i mišljenja.....	3
2.3. Usvajanje i učenje jezika	4
2.4. Svrha usvajanja i učenja jezika.....	6
3. HRVATSKI JEZIK.....	7
4. JEZIČNE RAZINE	8
4.1. Standardni jezik.....	8
4.2. Razgovorni jezik.....	8
4.3. Narječja ili dijalekti	9
4.4.1. Štokavsko narječje	10
4.4.2. Čakavsko narječje	11
4.4.3. Kajkavsko narječje	12
5. JEZIČNO IZRAŽAVANJE.....	16
6. JEZIČNE DJELATNOSTI.....	17
6.1. Govorenje	18
6.1.1. Razvoj govora.....	19
6.1.2. Višejezična komunikacija.....	21
6.1.3. Govorenje u nastavi Hrvatskoga jezika	22
6.1.4. Dijalekt ili narječje u nastavi Hrvatskoga jezika	24
7. RAZLIČITOST DIJALEKTALNOG IDIOMA U USMENIM ISKAZIMA UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI	25
7.1. Opis uzorka istraživanja.....	25
7.2. Cilj i problemi istraživanja	26
7.3. Hipoteze istraživanja	26
7.4. Materijali i tijek istraživanja	27
7.5. Rezultati istraživanja	28
7.6. Rasprava i zaključak	37
LITERATURA	41
MREŽNE STRANICE.....	43
POPIS SLIKA	44
POPIS TABLICA I GRAFIKONA	45
PRILOZI	46
IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA	50

SAŽETAK

Hrvatski jezik je službeni jezik Republike Hrvatske i čini ga standardni jezik kojim se koristi u institucijama odgojno-obrazovnoga sustava, medijima, na javnim skupovima te u svim ostalim službenim komunikacijskim situacijama. Uz standardni jezik, hrvatski jezik čine i razgovorni jezik te narječja, dijalekti i svi narodni govori. Hrvatski jezik razlikuje tri narječja: štokavsko, čakavsko i kajkavsko. Upravo su oni važni za ranu fazu usvajanja jezika i govora jer ih djeca u svojoj najranijoj dobi prve i usvajaju. Prvi jezik dijete usvaja od rođenja, a najčešće je to okolinski jezik usvojen spontano, od roditelja ili drugih sudionika razvojnoga jezičnoga procesa. Dolaskom u institucije odgojno – obrazovnoga sustava učenici dolaze u kontakt sa standardnim hrvatskim jezikom te se pojavljuje dvojezičnost. Usvajajući i učeći jezik, djeca ostvaruju temeljne jezične djelatnosti (*slušanje, govorenje, čitanje i pisanje*) u svim komunikacijskim sustavima, sporazumijevajući se tako u vlastitom okruženju i široj zajednici. U mlađoj školskoj dobi naglasak je stavljen na razvoj komunikacijskih sposobnosti, bogaćenju rječnika te poticanju razvoja učenikova jezičnoga izraza. Zato je i temeljni cilj učenja i poučavanja hrvatskoga jezika unutar institucija odgojno – obrazovnoga sustava ovladavanje komunikacijskom jezičnom kompetencijom, povezujući organski idiom učenika te hrvatski standardni jezik.

Upravo je temeljni cilj ovoga rada bio ispitati različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na području Grada Zagreba. Istraživanje je provedeno na ukupno 54 učenika trećih razreda u dvije osnovne škole od kojih se jedna nalazi na seoskome području, a druga na gradskome području. Polazeći od hipoteze da će jezična obilježja učenika mlađe školske dobi u spontanome govoru na oba područja podrazumijevati upotrebu dijalektizama i tuđica uz prisutnost gramatičkih odstupanja, provedeno je istraživanje koje se u prvome dijelu sastojalo od pojedinačnih slobodnih intervjua u kojima su učenici trebali odgovoriti na postavljeno pitanje, a njihovi iskazi su bili snimani diktafonom. U drugom dijelu istraživanja zadatak učenika bio je imenovati predmete i pojave na fotografijama, uz pretpostavku da će u njihovu imenovanju koristiti dijalektalne riječi. Rezultati istraživanja pokazali su da su učenici na oba područja u jednakoj mjeri koristili dijalektizme u svojim iskazima, samo što su usmeni iskazi učenika na seoskome području sadržavali isključivo elemente kajkavskoga narječja, dok su usmeni iskazi učenika na gradskome području sadržavali elemente kajkavskoga i štokavskoga narječja. Usprkos tomu, većina učenika nije odstupala od standardnojezične norme. U imenovanju predmeta i pojava na fotografijama, učenici su na seoskome području koristili više dijalektalnih riječi, njih čak 22, dok su učenici na gradskome

području koristili ukupno 11 dijalektalnih riječi.

Ključne riječi: nastava hrvatskoga jezika, dijalektalni idiomi, govorenje, mlađa školska doba, narječja

SUMMARY

Croatian is the official language of the Republic of Croatia and it is the standard language used in institutions of the educational system, the media, at public gatherings and in all other official communication situations. In addition to the standard language, the Croatian language also consists of colloquial language and dialects, dialects and all national languages. The Croatian language distinguishes three dialects: Štokavian, Chakavian and Kajkavian. It is precisely these that are important for the early phase of language and speech acquisition, because children are the first to adopt them at their earliest age. The child acquires the first language from birth, and most often it is the environmental language adopted spontaneously, from parents or other participants in the language development process. By coming to the institutions of the educational system, students come into contact with the standard Croatian language and bilingualism appears. Adopting and learning language, children realize basic language activities (listening, speaking, reading and writing) in all communication systems, thus communicating in their own environment and the wider community. In younger school age, the emphasis is placed on the development of communication skills, the enrichment of vocabulary and the encouragement of the development of the student's language expression. That is why the fundamental goal of learning and teaching the Croatian language within the institutions of the educational system is to master communicative language competence, connecting the organic idiom of the students and the Croatian standard language.

The fundamental goal of this work was to examine the diversity of dialectal idioms in the oral statements of students of younger school age in the area of the City of Zagreb. The research was conducted on a total of 54 third-grade students in two elementary schools, one of which is located in a rural area, and the other in an urban area. Starting from the hypothesis that the language characteristics of younger school-aged students in spontaneous speech in both areas will imply the use of dialectics and foreign languages with the presence of grammatical deviations, a research was conducted, which in the first part consisted of individual free interviews in which the students had to answer the question, and their statements were recorded with a dictaphone. In the second part of the research, the students' task was to name the objects and phenomena in the photographs, with the assumption that they will use dialect words in naming them. The results of the research showed that the students in both areas used dialectics to the same extent in their statements, only that the oral statements of the students in the rural area contained only elements of the Kajkavian dialect, while the oral statements of the students in the urban area contained elements of the Kajkavian and Štokavian dialects. Despite this, the

majority of students did not deviate from the standard language norm. In naming the objects and phenomena in the photographs, students in rural areas used more dialect words, as many as 22 of them, while students in urban areas used a total of 11 dialect words.

Keywords: Croatian language teaching, dialectal idioms, speaking, younger school age, dialects

1. UVOD

Dijete u ranoj dobi usvaja jezik i govor, a njihov razvoj slijedi određene zakonitosti. Ono se spontano odvija u prirodnome komunikacijskome okruženju i najčešće je to okolinski jezik usvojen od roditelja ili drugih sudionika razvojnoga jezičnoga procesa. Ono govorom izražava vlastite misli, osjećaje, potrebe i želje drugim ljudima. Spomenuti okolinski jezik vrlo često je pod utjecajem narječja ili dijalekata čija norma odstupa od standardnojezične. Daljnji poticaj u djetetovu jezičnome razvoju predstavlja i razina produktivne višejezičnosti koja se razvija polaskom u institucije odgojno – obrazovnoga sustava, a koja sukladno tomu podrazumijeva više jezičnih idioma; uz organski idiom usvojen kod kuće, dijete po prvi puta dolazi u susret sa standardnim hrvatskim jezikom, a njegovo usvajanje i učenje je pod utjecajem djetetovog organskog idioma. Usvajanje jezičnih sadržaja uvjetovano je i lingvističkim, psihološkim i sociološkim aktivnostima unutar svake od četiri jezične djelatnosti. Kurikulumom za nastavni predmet Hrvatski jezik (2019) jezična djelatnost govorenja usko je povezana sa svrhom učenja i poučavanja hrvatskoga jezika, a ono označava osposobljavanje učenika za jasno, točno i prikladno sporazumijevanje hrvatskim standardnim jezikom, usvajanje znanja o jeziku kao sustavu, slobodno izražavanje misli, osjećaja i stavova, te spoznavanje vlastitoga, narodnog i nacionalnog jezično – kulturnog identiteta. Krajnji cilj je ovladavanje komunikacijskom jezičnom kompetencijom povezujući organski idiom i hrvatski standardni jezik.

Na samom početku ovoga rada bit će objašnjena jezična komunikacija i njezine najbitnije sastavnice te odnos jezika i govora, i jezika, govora i mišljenja. Posebna pozornost bit će posvećena objašnjenju usvajanja i učenja jezika. Potom slijedi poglavlje o hrvatskome jeziku i počecima hrvatske pisane jezične baštine. U nastavku rada objašnjene su jezične razine s naglaskom na značajke sva tri narječja. Potom će se objasniti pojmovi jezičnoga izražavanja i jezičnih djelatnosti, a unutar jezične djelatnosti govorenja slijede i pripadajuća poglavlja o razvoju govora, jezičnoj djelatnosti govorenja u nastavi Hrvatskoga jezika te ulozi i mjestu dijalekata i narječja u nastavi Hrvatskoga jezika. Poglavlje *Različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi* predstavlja istraživanje provedeno u dvije osnovne škole od kojih se jedna nalazi na gradskome području, a druga na seoskome području. U ukupno četiri treća razreda provedena su 54 intervjua s učenicima na zadanu temu iz kojih je donesen zaključak.

2. JEZIČNA KOMUNIKACIJA

Jezična komunikacija definira se kao poseban tip ljudske djelatnosti koji uključuje sposobnost slušanja, postojanje zajedničkoga koda, identičnost govorne situacije, temu govora, njegovu svrhu ili cilj, te niz psihološko – socijalno obrazovnih karakteristika govornih osoba, a predstavlja kontakt dvaju ili više osoba (Pavličević-Franić, 2005). Često se koristi i naziv *govorno priopćavanje* i u govornika se odvija u tri faze: stvaranje pojma (psihološka faza), aktiviranje živčanoga sustava (fiziološka faza) te pokretanje govornih organa i stvaranje glasova (fizička faza). Kod slušatelja je redosljed obratan (fizička faza, fiziološka faza, psihološka faza). Osim slušatelja (primatelja poruke) i govornika (pošiljatelja poruke), proces jezične komunikacije određuju i poruka (usmena ili pismena obavijest ili informacija), te priopćajni ili komunikacijski kanal (put kojim se poruka prenosi).

Škarić (2009) navodi dijelove komunikacijskoga lanca koji trebaju usklađeno djelovati kako bi se komunikacija uspostavila – izvor, znakovnik ili koder, odašiljač ili emiter, provodnik ili kanal, prijammnik, raznakovnik ili dekoder te odredište ili primatelj. Izvor se definira kao skup istih raznolikosti (skupovi fonema, skupovi slova, morfema, riječi), a znakovnik sadržava znakove i pravila po kojima se ti znakovi upotrebljavaju i povezuju. Poruka je uznakovljena obavijest koju odašiljač, a u govoru su to govorni organi, zatim pretvara u signale, odnosno u jezični govorni signal (Škarić, 2009).

Kalabek (2021) navodi da su slušanje i oponašanje odraslih temeljni procesi kojima dijete ulazi u jezičnu komunikaciju, a oni uključuju procese ponavljanja i razumijevanja da bi ono progovorilo. Kako sugovornici u proces jezične komunikacije unose individualne oblike izražavanja koji pripadaju različitim jezičnim idiomima, uz osobine govornih osoba i jezične elemente temelj uspjeha tog procesa je i razumijevanje odnosa između jezika, govora i mišljenja (Pavličević-Franić, 2005).

2.1. Jezik i govor

Švicarski lingvist Ferdinand de Saussure (1922., 2000.) upozoravao je da jezik i govor, iako povezani, nisu istovjetni. Jezik se tumači kao društvena tvorevina zajednička svim pripadnicima iste jezične zajednice i predstavlja organiziran sustav znakova (*la langue*), dok je govor jezik u upotrebi, tj. praktična realizacija jezika (*parole*) i individualna tvorevina svakog pojedinca (Pavličević-Franić, 2005).

Škarić (2009) opisuje jezik kao prosljedovani sustav govornih znakova. Prosljedovnost jezičnog znaka ukazuje na njegovu društvenu komponentu (jezični znak ljudi predaju između generacija), dok govornost podrazumijeva činjenicu da jezični znak mora biti izgovorljiv. Glas je posebno zvučenje govora i po njemu se prepoznaje govor na nekom jeziku. Govor je svojstven samo čovjeku i predstavlja „zvučnu optimalnu komunikaciju oblikovanu rimotvornim jedinicama slogova, riječi i rečenica“ (Škarić, 2009: 17).

Edward Sapir (2013: 16) jezik definira kao „čisto ljudski, neinstinktivni način komuniciranja zamisli, osjećaja i želja s pomoću sustava namjerno proizvedenih simbola“, dok govor opisuje kao ljudsku aktivnost uvjetovanu povijesnim naslijeđem određene skupine i kao takav je rezultat društvene potrebe. Autor (ibid.) uspoređuje učenje i usvajanje govora s učenjem hodanja koje nije pod utjecajem kulture i običaja, već je čovjek svojim ustrojem (mišići i dijelovi živčanoga sustava) predodređen za njegovo učenje. U određenom smislu je čovjek predodređen i za usvajanje i učenje govora, no bez okoline ga on neće usvojiti. Hodanje kao takvo je instinktivna funkcija i nije pod utjecajem okoline i kulture, dok je govor neinstinktivna funkcija stečena pod utjecajem kulture.

2.2. Odnos jezika, govora i mišljenja

Mnoge znanstvene discipline poput psihologije, filozofije i lingvistike pokušavaju protumačiti međuodnos jezika, govora i mišljenja. Bihevoristi izjednačuju jezik i mišljenje, smatrajući mišljenje unutarnjim govorom. Neurolingvisti smatraju govor sredstvom mišljenja, dok se u teoriji nailazi i na tezu o neovisnosti, prema kojoj je govor neovisan o mišljenju, a ono postoji izvan govora (Pavličević-Franić, 2005). I Sapir (2009) razlikuje govor od mišljenja te misao definira kao potencijalni sadržaj govora, a koji se dobiva tumačenjem u tijeku jezika. Jezik kao predracionalna funkcija dopire do misli koja nastaje interpretacijom sadržaja jezika.

Mišljenje pak uključuje niz kognitivnih operacija poput analize, sinteze, generalizacije, apstrahiranja i komparacije, a kojima prethodi osjetilna spoznaja (percepcija). Ono je intelektualna aktivnost, a rezultat je misaona spoznaja (shvaćanje, razumijevanje, poimanje) koju čovjek većinom ispoljava govorom. Mentalno retardirane osobe, ovisno o stupnju misaonoga oštećenja, ne mogu u potpunosti usvojiti i naučiti jezik kao apstraktni sustav znakova već će u određenoj mjeri savladati govor (glasanje) kao proces proizvodnje glasova, ali će ostalim govornicima njihov govor biti nejasan. Upravo je to primjer da se, dokidanjem

jednog od tri elementa narušava jezična komunikacija. Jezična komunikacija uključuje i učenje jezika, a usvojena jezična pravila i norme daljnju organizaciju govora te se oni međusobno nadopunjuju (Pavličević-Franić, 2005).

2.3. Usvajanje i učenje jezika

Prema načinu učenja, jezici se dijele na one koji se usvajaju (materinski jezik u ranome djetinjstvu) i one koji se uče (svi ostali jezici naučeni poslije ranoga razvojnoga razdoblja). Njima se dodjeljuju oznake L1 (J1), L2 (J2)... - za sve naučene strane jezike ili kasnije usvojene jezične idiome materinskoga jezika. Materinski jezik se obično naziva prvim (L1 ili J1), a u svakodnevnoj praksi i standardni hrvatski jezik, no najčešće nije istovjetan s djetetovim prvim usvojenim jezikom. Važno je naglasiti da prvi jezik dijete usvaja od rođenja, a najčešće je to okolinski jezik usvojen spontano, od roditelja ili drugih sudionika razvojnoga jezičnoga procesa (Pavličević-Franić, 2005). Palmović i Vujnović Malivuk (2015) dijele dvojezičnost prema nekoliko kriterija, s obzirom na jezičnu sposobnost i s obzirom na dob usvajanja drugoga jezika. Ipak, kod dvojezične djece najčešće je jedan jezik dominantan, i to onaj kojem su bili više izloženi. I Pavličević-Franić (2005) napominje da je prvi jezik koji dijete usvaja dominantan jezik kojim ono najbolje vlada u komunikaciji, dok se učenje drugih jezika odvija osmišljeno, najčešće u odraslijoj dobi, u institucijama odgojno – obrazovnoga sustava. Na razvoj jezika utječu geni, sposobnosti mišljenja, poticaji okoline, te interakcija s roditeljima i vršnjacima. U učenju jezika važno je djetetu osigurati i zdravu intelektualnu, emocionalnu i poticajnu sredinu (Šego, 2009).

Preduvjeti za usvajanje jezika su različiti: psihofizički, socijalni, lingvistički. Da bi dijete usvojilo i naučilo jezik, mora imati uredan spoznajni (kognitivni) razvoj, sposobnost učenja jezika, razvijenost govornih i slušnih organa, izloženost jezičnome uzoru u izravnoj komunikacijskoj situaciji. Ta sposobnost usvajanja jezika je u ranome razvoju genetski određena jer će dijete, neovisno o vrsti jezika i okolini u kojoj ga usvaja prvo usvojiti prvi, tzv. materinski jezik (Pavličević-Franić, 2005). Okolina se najčešće odnosi na majku, odnosno na osobu s kojom dijete najviše boravi. To međudjelovanje označava dinamičan proces u kojem majka i dijete mijenjaju uloge govornika i sugovornika (Blaži, 1994).

Prva istraživanja o usvajanju jezika i razvoju govora sežu u 19. stoljeće, a intenziviraju se u 20. stoljeću. Predstavnici biheviorističke teorije smatraju da se jezik i govor uče imitacijom izričaja

odrasle osobe. Učenjem po modelu dijete sluša govorni model i oponaša ono što je slušno percipiralo, nakon čega slijedi pozitivno ili negativno potkrjepljenje govornoga modela na ono što je dijete izreklo. Pozitivno potkrjepljenje uključuje pojačano poticanje (ponekad i nagrađivanje) da ga što češće ponavlja i što brže usvoji, a negativno potkrjepljenje slijedi nakon gramatički neispravnog i netočnog izričaja. Tako dijete usvaja jezične strukture i napreduje u govornome razvoju (Pavličević-Franić, 2005). Šego (2009) navodi da se ova teorija može primijeniti na ovladavanje glasovnim sustavom i pojavu prvih riječi, no ne i na ovladavanje gramatičkih i ostalih složenih jezičnih struktura koje dijete usvaja.

Predstavnici kognitivističke teorije i njihov začetnik, D. I. Slobin (1973), smatrali su da postoje kognitivni preduvjeti za usvajanje jezika i razvoj govora te da je ono moguće u onoj mjeri u kojoj se jezični oblici mogu uklopiti u kognitivne pojmove koje dijete posjeduje. Stoga je razvijeno mišljenje kod djeteta važan preduvjet za usvajanje jezika. Nasuprot tomu, nativisti navode da u djetetu postoje specifična kognitivna i urođena sposobnost kojom uspješno usvajaju jezik, a to omogućuje i nastanak govora. Krajem prošlog stoljeća, istraživanja na području pragmatike donose niz zaključka od kojih valja istaknuti ono da dijete posjeduje primarnu želju za komunikacijom s okolinom zbog čega se učenje jezika afirmira kroz uporabu u svakodnevnim komunikacijskim situacijama (Pavličević-Franić, 2005).

Autorica (ibid.) naglašava da svaka od navedenih znanstvenih teorija sadrži razloge „za“ i „protiv“. Bihevioristička teorija zanemaruje složene rečenične strukture i kreativne jezične oblike koje dijete proizvede i usvaja bez prethodnoga slušanja, dok nativisti zanemaruju iskustveni faktor u procesu učenja i usvajanja jezika te fonologiju i semantiku. Kognitivistički pristup ne može u potpunosti objasniti jezično procesiranje jer jezična proizvodnja i razumijevanje ne ovise uvijek o postojanju kognitivnih koncepata kod djeteta. Obraćajući pozornost na bitne sastavnice svih suprotstavljenih teorija, usvajanju jezika stoga treba pristupiti multidisciplinarno.

Začetnikom istraživanja dječjega jezika smatra se Charles Darwin. On je vodio dnevnik o jezičnom razvoju svoga sina u kojem je opisivao obilježja i niz psiholoških stanja poput straha, ljutnje i načina na koji ih dijete izražava. Time dijete po prvi puta postaje središtem istraživanja. U Hrvatskoj je prvi opis dječjega jezika i njegova leksičkoga razvoja dao Ivan Furlan u svojoj doktorskoj disertaciji *Raznolikost rječnika. Struktura govora*. (Kuvač i Palmović, 2007).

Istraživanju dječjega jezika prethodi zanimanje za jezik i njegovo podrijetlo. U europskoj povijesti istraživanja prvi se spominju filozofi, posebno Heraklit i sofisti. Heraklitovi sljedbenici su zastupali teoriju o postanku jezika prirodnim putem, dok su epikurejci jezik promatrali kao društvenu tvorevinu. Grčki filozofi nisu mogli odrediti podrijetlo jezika, zbog čega se očuvala teza o jedinstvenom Božjem jeziku. Kasnije su vladari izolirali djecu ponukani vjerom da će djeca u izoliranoj sredini progovoriti tim jezikom, no djeca nisu progovorila niti jednim jezikom. U 18. stoljeću iznosi se teorija o razvoju svih jezika iz prajezika. Zaključno, nema jedinstvenoga mišljenja o razvoju jezične sposobnosti kod ljudi (Kuvač i Palmović, 2007).

U istraživanju dječjega jezika postoje tri razdoblja: prvo razdoblje koje je trajalo od 1877. do 1926. godine, drugo razdoblje u trajanju od 1926. do 1959., te treće razdoblje koje je započelo krajem pedesetih godina i traje još i danas. Za prvo razdoblje su karakteristični dnevници koje su vodili roditelji, po zanimanju psiholozi ili lingvisti, a u njima su bilježili pojavu prvih riječi te kombinaciju riječi. Razdoblje je to od pojave prvih objavljenih članaka o dječjemu jezičnome razvoju do pojave bihevizma. Drugo razdoblje prožeto je bihevizističkim tumačenjem jezičnoga razvoja, napušta se dnevničko praćenje te se pristupa novim metodama. Bihevizisti su zanemarivali razvoj gramatike i sintakse te su promatrali samo ono što se moglo usvojiti imitacijom i procesom učenja (rječnički razvoj, duljina iskaza, razvoj glasovnoga sustava). U trećem razdoblju dominiraju longitudinalne studije i stvaranje velikih korpusa. Značajna osoba ovoga razdoblja bio je Noam Chomsky koji je iznio tezu da se jezik ne može naučiti imitiranjem, dok je jezik odraslih pun jezičnih nedorečenosti i pogrješaka (Kuvač i Palmović, 2007).

Danas se jezični razvoj promatra i opisuje primjenom testova i ljestvica za praćenje dječjega jezičnoga razvoja, npr. Komunikacijska razvojna ljestvica KORALJE. One omogućuju dodatne međujezične usporedbe kojima se nalaze i razgraničavaju posebnosti i univerzalnosti u procesu jezičnoga usvajanja (Kuvač i Palmović, 2007).

2.4. Svrha usvajanja i učenja jezika

Usvajanjem i učenjem jezika čovjek ostvaruje temeljne jezične djelatnosti (slušanje, govorenje, čitanje, pisanje) u svim komunikacijskim sustavima kojima se uspješno sporazumijeva u okruženju i široj društvenoj zajednici, razvijajući jezičnoizražajne osobine dobra govornika te funkcionalnu jezičnu komunikaciju koja se u predškolskoj i ranoj školskoj dobi ostvaruje

prvenstveno kroz igru. Također, postiže razinu produktivne višejezičnosti u kojoj paralelno postoje više jezičnih idioma. Ta razina produktivnosti predstavlja poticaj u djetetovu jezičnome razvoju (Pavličević-Franić, 2005).

3. HRVATSKI JEZIK

Hrvatski jezik je službeni jezik Republike Hrvatske i jedan od službenih jezika u Bosni i Hercegovini, dok se njime služe i pripadnici hrvatske etničke i jezične manjine u Srbiji, Crnoj Gori, Sloveniji, Mađarskoj, Austriji, Slovačkoj, Italiji itd. Kao jezik zapadnojužnoslavenske podskupine u slavenskoj grani indoeuropske jezične porodice, hrvatski se razvio iz praslavenskoga, a njime se danas kao materinskim jezikom služi više od 5,5 milijuna ljudi (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, n.d.). Škarić (2009) hrvatski jezik definira kao slavenski jezik kojim govore Hrvati između sebe u svojim zajednicama i kao takav obuhvaća različite idiome određene njegovim prostornim, vremenskim i funkcionalnim dimenzijama. Njegova posebnost se pak očituje u tronarječnome jedinstvu (Škarić, 2009).

Počeci hrvatske pisane jezične baštine datiru iz 11. stoljeća kada su najstariji tekstovi pisani glagoljicom, mješavinom hrvatske inačice crkvenoslavenskog jezika i arhaične čakavštine. Postupno dolazi do razvijanja vlastite inačice ćiriličnoga pisma (bosančica) te naposljetku i korištenja latinice. Provalom Turaka u 15. stoljeću postupno slabi utjecaj redakcije crkvenoslavenskoga jezika te dolazi do razvoja pokrajinske pismenosti na pojedinim dijalektima svih triju narječja. Kajkavski standardni jezik razvija se pak na prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Razdoblje 18. stoljeća označava početak standardizacije današnjega hrvatskoga jezika, zapadna novoštokavština postaje temeljem općehrvatskoga jezičnoga standarda te se uvode morfofonološki pravopis po uzoru na sjeverne i zapadne slavenske jezike i dijakritički znakovi u grafiju, koja se ustaljuje tek krajem 19. stoljeća, kada su postavljeni temelji standardizacije današnjega hrvatskoga jezika (IHJJ, n.d.)

Donošenjem Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga jezika (1967) ograničena su nastojanja na unifikaciji hrvatskoga i srpskoga jezika u 20. stoljeću, a osamostaljenje Hrvatske koje je zatim uslijedilo omogućilo je jeziku nesmetan jezični razvoj, neovisan o političkim i drugim faktorima (IHJJ, n.d.). Hrvatski jezik danas obuhvaća standardni (književni) jezik te sve narodne govore.

4. JEZIČNE RAZINE

Komunikacijski proces u kojem se jedna govorna osoba obraća drugoj i jezična djelatnost kao jedan od oblika sveukupne komunikacijske prakse obuhvaća različit spektar jezičnih sredstava i normi, pravila i sustava, čime dolazi do pojave različitih jezičnih idioma unutar sustava istoga jezika. Takav odnos posebno dolazi do izražaja kod tzv. dvojezičnih ili višejezičnih osoba koje u različitim komunikacijskim situacijama rabe različite jezične idiome, npr. u školi, na fakultetu ili poslu standardni jezik, u kući dijalekt, a u igri s prijateljima žargon (Pavličević-Franić, 2005).

4.1. Standardni jezik

„Standardni jezik službeno je priopćajno sredstvo sporazumijevanja svih pripadnika nekoga naroda. Pripada najvišoj priopćajnoj razini sporazumijevanja“ (Pavličević-Franić, 2005: 33). Standardnim se jezikom koristi u školi, medijima, javnim skupovima te svim ostalim službenim komunikacijskim situacijama. Iako se izjednačava s nazivom *književni jezik*, nije riječ o istoznačnicama. Usprkos tomu, autorica (ibid.) navodi kako nije pogrešno rabiti naziv *hrvatski književni jezik* u značenju standardne razine hrvatskoga jezika, osobito u mlađim razredima osnovne škole. Normiranje i usustavljanje hrvatskoga jezika dovršeno je u 19. stoljeću na temeljima štokavske književnosti i novoštokavskoga narječja (ibid.).

4.2. Razgovorni jezik

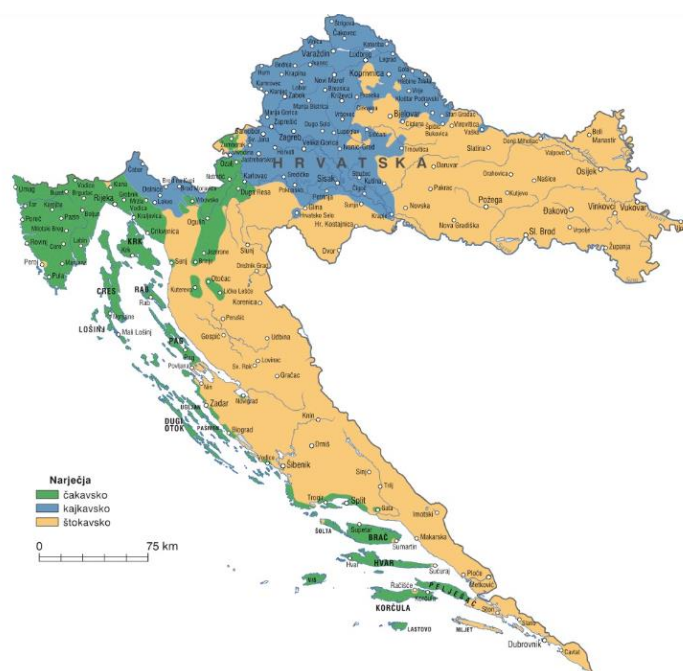
Iako sastavni dio hrvatskoga jezika, razgovorni se jezik razlikuje od standardnoga jezika, a odlikuje se slobodnijim izrazom, širim rasponom raznolikih izražajnih sredstava te spontanijim priopćavanjem bez brige o fonetsko – fonološkoj, morfološkoj ili sintaktičkoj ispravnosti iskaza (Pavličević-Franić, 2005). „To je jezik kojim se služimo za neposredno sporazumijevanje u svakodnevnim životnim prilikama: kod kuće, na ulici, u neobaveznoj i neslužbenoj komunikaciji s članovima obitelji, prijateljima, znancima“ (ibid: 34). Razgovornom ili svakodnevnom komunikacijom ostvaruju se jezične podrazine (supstandardni idiomi hrvatskoga jezika), odnosno *žargoni*. Hrvatski izraz za žargon je *šatrovački jezik*, a postoje i žargoni pojedinih sredina (splitski žargon, zagrebački žargon), određenih struka ili zanimanja (tehnički žargon, liječnički žargon) te pojedinih manjih društvenih skupina (studentski žargon). Obilježava ih utjecaj stranoga jezika i odstupanje od standardnojezičnih normi, osobito na morfološkoj i sintaktičkoj razini (ibid.) Bijelić (2009) navodi da standardni jezik žargonizme i poštapalice smatra negativnom pojavom. Poštapalice stvaraju buku u komunikacijskome kanalu i karakteristika su lošeg stila te se ponekad javljaju u svrhu pomodnosti, a mogu se javiti

u rasponu od jednoga glasa do izraza (*aa, znači, paa, hmm*).

4.3. Narječja ili dijalekti

U hrvatskome jeziku razlikujemo tri narječja: štokavsko, čakavsko i kajkavsko. Narječja se dijele na dijalekte, dijalekti se zatim dijele na skupine govora, a skupine govora na mjesne govore. Svoje nazive narječja su dobila prema upitnim zamjenicama *što, kaj* i *ča*. U štokavskome narječju se pojavljuje i zamjenica *šta*, u kajkavskome zamjenice *kej, koj, kuj, ke*, a u čakavskome *ča, ca, če, čo, co* (IHJJ, n.d.). Dijalektima kajkavskoga i čakavskoga narječja se služe samo Hrvati, dok se štokavskim narječjem uz Hrvate služe i Bošnjaci, Srbi i Crnogorci. Samo Hrvati govore arhaičnim šćakavskim (tzv. slavonskim), a novoštokavskim ikavskim i ijekavsko – šćakavskim Hrvati i Bošnjaci (IHJJ, n.d.). Znanstvena disciplina koja proučava dijalektalne pojave u povijesnom razdoblju i suvremenom stanju naziva se dijalektologija.

Dijalekti hrvatskoga jezika (organski idiomi) približno od 9. stoljeća pripadaju jednom od potomaka praslavenskoga jezika, a naziv je to za prepoznatljivi jezični entitet svojstven nekom području, razdoblju, skupini ili struci. Taj je jezik, poznat kao hrvatskosrpski ili srpskohrvatski pripadao zapadnojužnoslavenskoj zajednici (hrvatskosrpsko – slovenskoj), dok su bugarski i makedonski govori pripadali istočnojužnoslavenskoj zajednici. U novije doba koristi se naziv središnji južnoslavenski jezični dijasistem, a koji predstavlja dijasistem dijalekata smještenih između slovenskoga jezika na sjeverozapadu te bugarskoga i makedonskoga na jugoistoku (Lisac, 1996).

Slika 1. Hrvatska narječja (IHJJ, n.d.)

Autor (ibid.) navodi podjelu jezičnog razvoja na tri razdoblja, od kojih su za prvo razdoblje karakteristične važne promjene poput gubitka nazalnosti, gubljenja opozicije između prednjih i neprednjih vokala, izjednačavanja praslavenskih poluglasova u određenom vokalu itd. „Tijekom prvoga razdoblja izrazito nehomogeni središnji južnoslavenski dijasistem ipak posjeduje stanovitu naglašenu povezanost triju zapadnih narječja (čakavskoga, kajkavskoga i zapadnoštokavskoga) i još izraženiju povezanost dvaju istočnih narječja (istočnoštokavskoga i torlačkoga)“ (Lisac, 1996). Drugi period karakterizira brzi razvoj te izraženu dijalektalnu diferencijaciju i formiranje dijalekata prisutnih i danas, kao i onih koji su se u kasnijim fazama razvoja izgubili. Kao primjer smanjenja određenoga narječja navodi se *čakavski fenomen* iz 16. stoljeća prilikom čega je područje čakavskoga narječja palo pod tursku vlast te je time bilo znatno smanjeno. Treće razdoblje označava miran razvoj dosadašnjih jezičnih procesa, no pod utjecajem učestalih migracija stanovništva (Lisac, 1996).

4.4.1. Štokavsko narječje

Štokavsko narječje je naziv dobilo prema upitnoj zamjenici *što*, a danas njime govore Hrvati u Republici Hrvatskoj, Republici Bosni i Hercegovini, Republici Crnoj Gori i Republici Srbiji. Iako su čakavsko i kajkavsko narječje uslijed migracija gubili teritorij, štokavsko narječje se širilo te su štokavski doseljenici postupno naseljavali opustošena područja. Prije spomenutih migracija u 16. i 17. stoljeću štokavsko narječje se dijelilo na zapadnoštokavsko i istočnoštokavsko, a razlike među njima se gube od 15. stoljeća (novoštokavsko povlačenje naglasaka unazad, druga jotacija, gubljenje glasa *h* itd.). Štokavski dijalekti jesu: slavonski (Slavonija, Baranja, Srijem), istočnobosanski (srednja i sjeveroistočna Bosna), novoštokavski ikavski (zapadna Bosna i zapadna Hercegovina, unutrašnjost Dalmacije, Lika), istočnohercegovački s dubrovačkim kao osobitim njegovim poddijalektom te zetski u Boki Kotorskoj (Lisac, 2003). Neke od značajki štokavskog narječja jesu čuvanje aorista, znatan broj turcizama uz germanizme i romanizme, *što* ili *šta* kao upitno – odnosna zamjenica, tzv. nova jotacija zubnih i usnenih suglasnika, proširenje osnove množine jednosložnih imenica m. r. umetkom -ov- (-ev-), sinkretizam (ujednačavanje nastavaka) u D/L u mn. imenica svih triju rodova uvođenjem novih gramatičkih morfema (D/L/I: ženama, ženama, ženama), razlikovanje dvaju kratkih naglasaka itd. Samoglasnički sustav je jednostavan i čini ga pet samoglasnika uz

slogotvorno *r* (Lisac, 2003).

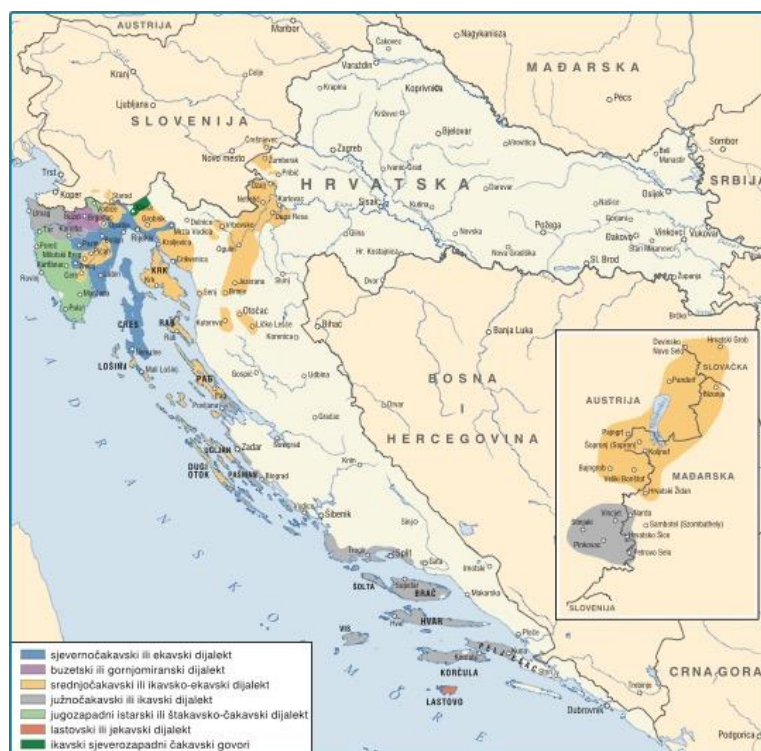

Slika 2. Karta štokavskoga narječja i štokavskih dijalekata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2018).

4.4.2. Čakavsko narječje

Čakavsko narječje je nazvano prema upitnoj zamjenici *ča*, a danas njime govore Hrvati u Republici Hrvatskoj na gotovo cijelome istarskom poluotoku te na otocima od Krka do Lastova i zapadnoj polovici poluotoka Pelješca, a na kopnu od Hrvatskoga primorja do Vinodola, od Privlake do ušća Cetine s mjestimičnim štokavskim prekidima (Zaton, Šibenik, Seget). Izvan Hrvatske čakavskim se narječjem govori u austrijskom Gradišću, južnoj Moravskoj i susjednim mađarskim i slovačkim krajevima. Uslijed prodora Osmanlija na čakavska područja i posljedičnih migracija stanovništva, područje se znatno smanjilo (Lisac, 2009).

Čakavsko narječje se prema odrazu jata, naglasku i suglasničkom kriteriju dijeli na šest dijalekata: buzetski (ili gornjomiranski), jugozapadni istarski (štakavsko – čakavski), sjevernočakavski (ekavskočakavski), srednjočakavski (ikavsko – ekavski čakavski), južnočakavski (ikavskočakavski) i lastovski (jekavskočakavski) dijalekt. Prema naglasnom kriteriju čakavsko narječje se dijeli na sjeverozapadni, središnji i jugoistočni kompleks (Lisac, 2009).

Slika 3. Karta čakavskoga narječja (Vranić, S., Zubčić, S., 2018).

Neke od značajki čakavskoga narječja jesu postojanje fonema *ć* (samostalnoga i u skupini *šć*, npr. *šćap*), zamjena „slaboga poluglasa“ u puni samoglasnik (npr. *malin*, *Vazam*), riječi u kojima je sačuvan izvorni suglasnik *č*- iz osnovne zamjenice *ča* (npr. *poč*, *zač*). Pojavljuju se i arhaični oblici pomoćnoga glagola *biti* u kondicionalu (npr. *bin*, *biš*, *bimo*, *bite*), stegnuti oblici prezenta zanimanih glagola (npr. *ni* „nije“, *numin* „ne umijem“), rotacizam u oblicima prezenta glagola „moći“ (npr. *moreš*, *more*). Prisutno je starohrvatsko akcenatsko stanje s trima naglascima, no zabilježen je i raspon jednoakcenatskoga do peteroakcenatskih sustava s očuvanom ili neočuvanom nenaglasnom duljinom. Leksik narječja karakteriziraju romanizmi (Lisac, 2009).

4.4.3. Kajkavsko narječje

Kajkavsko narječje je nazvano prema upitnoj zamjenici *kaj*, a njime se govori na prostoru današnje sjeverozapadne Hrvatske, u Zagrebačkoj, Krapinsko – zagorskoj, Varaždinskoj i Međimurskoj županiji te u većem dijelu Koprivničko – križevačke županije i pojedinim dijelovima Sisačko – moslavačke, Karlovačke i Bjelovarsko – bilogorske županije. Kajkavskim narječjem govori se i izvan teritorija Republike Hrvatske: u Mađarskoj, Slovačkoj oko glavnog

grada Bratislave te u srbijanskome i rumunjskome dijelu Banata, gdje je stanovništvo naselilo područje u 16. stoljeću (IHJJ, n.d.).

Već se u prvim zapisima iz 12. stoljeća kajkavsko narječje prepoznaje kao jedno od 5 osnovnih idioma srednjojužnoslavenskoga dijasistema, a jedno od prvih djela o fenomenu kajkavskog dijalekta te prvo u potpunosti sačuvano kajkavsko tiskano djelo je *Dekretum* Ivana Pergošića, koje datira iz 1957. godine. „Ono – sačuvano u dvije kajkavske verzije i djelomično u jednoj nekajkavskoj ikavskoj – svjedoči o svjesnom uočavanju kajkavskih raznolikosti te nastojanju autora za prevladavanjem tih različitosti radi komunikacijskih potreba, što vodi k stvaranju naddijalektnog standarda“ (Lončarić, 1996: 1). U 17. stoljeću nastaju prva kajkavska leksikografska djela koja pridonose stvaranju književnog jezika i jezičnog standarda. Godine 1670. kajkavske su riječi u rječniku Jurja Habelića *Dikcionar* protumačene latinskim, istovremeno nastaje i najopsežnije leksikografsko kajkavsko djelo *Gazofilacij* pavlina Ivana Belostenca (Lončarić, 1996). Prve gramatike na hrvatskom kajkavskom području nastaju u 18. stoljeću, a sadržavaju opis kajkavskoga književnoga jezika, dijalektnoga sustava i kajkavskih jezičnih struktura. Prvu hrvatsku kajkavsku gramatiku napisao je Johannes Christophorus de Jordan, dvorski savjetnik Kraljevske Češke koji nije bio kajkavac. Prvu kajkavsku gramatiku koja je zapravo bila prerađena napisao je Ivan Vitković 1779. godine.

„Kajkavski je književni jezik ozbiljno figurirao uz čakavski i štokavski književni jezik da postane osnovicom hrvatskog standardnog jezika zbog svoje izgrađenosti i polivalentnosti, no prvenstveno zbog svog relativno kasnog javljanja (druga polovica 16. st.) i procvata (18. st.) u odnosu na druge književne jezike te ograničenog prostora upotrebe (sjever – sjeverozapad Hrvatske) književna kajkavština ipak nije postala temeljem hrvatskog standarda“ (Puškar, 2015: 21).

U svojoj *Kratkoj osnovi* (1830) Ljudevit Gaj se u jeku ilirskoga pokreta opredijelio za štokavsko narječje te se time, uz dotad nepovoljne geopolitičko – sociolingvističke uvjete u hrvatskim zemljama postupno marginalizirao kajkavski književni jezik (Lončarić, 1996). Polovicom 19. stoljeća provedena je reforma književnoga jezika čime je osnovica književnom jeziku uzeta novoštokavština te je kajkavski književni jezik napušten u sjevernim krajevima (Lončarić, 1996). Mnogi autori, poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Matije Valjaveca i R. F. Plohl Herdovigova tiskaju i objavljuju djela na kajkavskom jeziku. No, uslijed konstantnih nepovoljnih sociolingvističkih uvjeta i stigme ruralnog jezika, hrvatska kajkavština je i danas podređeni jezični varijetet te ga njegovi govornici vrednuju kao jezično nesavršenog, a njegov govor

nakaradnim, nazadnim i neinteligentnim (Puškar, 2015).

Danas se kajkavsko narječje dijeli na šest dijalekata (Brozović, 1970):

- I. zagorsko – međimurski
- II. turopoljsko – posavski
- III. križevačko – podravski
- IV. prigorski
- V. donjosutlanski
- VI. goranski.

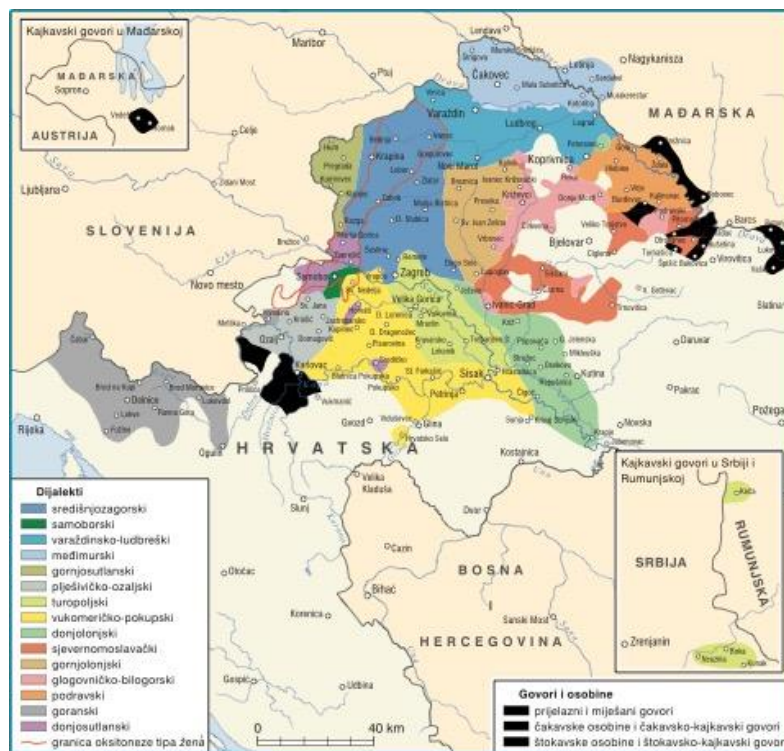
Zagorsko – međimurski dijalekt prostire se od Zagreba na sjeveru preko Hrvatskog zagorja do Međimurja, dok se turopoljsko – posavski prostire na području sjeverno do Zagreba, zapadno do Karlovca, južno do Petrinje te istočno do Kutine i prema Jasenovcu. Naglasno najarhaičniji kajkavski govori nalaze se na području od Samobora do područja zapadno od Varaždina. Križevačko – podravski obuhvaća područje zapadne Podravine, područje oko Vrbovca, Križevaca, zapadno do Zeline i južno oko Čazme. Prigorski se pak dijalekt proteže jugozapadno od Zagreba (oko Karlovca, Ozlja), a donjosutlanski zapadno od Zagreba. Goranskim dijalektom se govori na manjem istočnom području Gorskog kotara (Kapović, 2015).

Mijo Lončarić (1996) je razredom osnove kajkavsko narječje podijelio na 15 hrvatskih kajkavskih dijalekata:

- I. plješivičko – prigorski
- II. samoborski
- III. gornjosutlanski
- IV. bednjansko – zagorski
- V. varaždinsko – ludbreški
- VI. međimurski
- VII. podravski
- VIII. sjevernomoslavački
- IX. glogovničko – bilogorski
- X. gornjolonjski
- XI. donjolonjski
- XII. turopoljski
- XIII. vukomeričko – pokupski

XIV. donjosutlanski

XV. goranski.

Slika 4. Karta kajkavskoga narječja (Lončarić, 2018).

Osnovne značajke govora kajkavskoga narječja jesu otvorenost, zatvorenost ili diftongacija samoglasnika u mnogim govorima, depalatalizacija glasova *lj* (*prijatelj*) i *nj* (*vankuš*), zamjena *nj* s *jn* (*kojn*), izjednačenje kontinuantne stražnjega nazala i slogotvornoga *l* na kraju riječi, koji je zamijenjen glasom *u* (*pun*) ili zatvorenim glasom *o* (*pon*). Dočetni glas *l* na kraju riječi ili sloga ostaje nepromijenjen (*rekel*, *dal*), kao i suglasnička skupina *čr* (*črv*). U govoru kajkavskoga narječja se ne nailazi na razliku između *č* i *ć* već su oba glasa zamijenjena jednim, tzv. srednjim *č*. Zvučni suglasnici se na kraju riječi obezvučuju (*krf*). Uz nepostojanje oblika za vokativ, čuvaju se i stari nastavci u sklonidbi. Budućnost se izriče svršenim oblikom prezenta glagola biti i glagolskim pridjevom radnim ili prezentom svršenih glagola (*budem/ bum/ bom videl*), dok se također čuva i razlika između infinitiva i supina (IHJJ, n.d.).

Govor kajkavskoga narječja uvjetovan je geografskim položajem država te političkim zbivanjima zbog čega je prisutan velik broj germanizama (*coprnica*, *coprati*, *kušuvati*) i hungarizama (*jezero*, *hasnovati*, *beteg*). Prisutno je i korištenje deminutiva koji najčešće dolaze

sa sufiksom *-ek* (*mamek, tatek*), a česti su i kod osobnih imena (*Štef – Šetefek*), prilikom čega se na deminutivni oblik dodaje i deminutivni sufiks (Lončarić, 1996).

5. JEZIČNO IZRAŽAVANJE

„Pojam jezično izražavanje obuhvaća više sastavnica. Riječ je o višeslojnome terminu koji označava nekoliko različitih, iako povezanih, odrednica jezika kao apstraktnoga sustava ljudskoga sporazumijevanja“ (Pavličević-Franić, 2005: 87). Ono se odnosi na načine pismenoga i usmenoga izražavanja koja pretpostavljaju nekoliko čimbenika: (1) poznavanje gramatičke, pravogovorne, pravopisne, leksičke i stilističke norme; (2) izražavanje riječima i načinom koji su u skladu sa situacijom, s temom, sadržajem, predznanjem, sugovornicima, raspoloženjem; (3) umijeće da se u pravome trenutku iskoriste sva jezičnoizražajna sredstva, učini pravilan i svrhovit leksički izbor te primijeni stilistička raznolikost; (4) sposobnost odabira primjerenoga jezičnoga idioma (Pavličević-Franić, 2005).

Stjepko Težak (1996) ne svodi pojam jezičnoga izražavanja isključivo na jezično i pismeno izražavanje te primjenu teorijskoga znanja stečenoga u nastavi gramatike, pravopisa, pravogovora, rječnika, književnosti te scenske i filmske umjetnosti već napominje da spomenuti sadržaji nastave prelaze okvire tih područja. Također objašnjava (ibid.) da u spoznavanju jezika samo učenje gramatičkih sadržaja nije dovoljno. Svrha jezičnoga izražavanja je višeslojna i sastoji se od razvijanja pravogovornih i pravopisnih navika kod učenika u skladu s književnojezičnom normom, oslobađanja učenika za javnu i privatnu upotrebu govorne i pisane riječi u svakodnevnim situacijama te poticanja učenika na razvijanje sposobnosti za usmenu i pismenu komunikaciju koju će moći primijeniti na svim jezičnim, stilskim i tekstovnim razinama standardnoga jezika (Težak, 1996).

Uz pojam jezičnoga izražavanja veže se i naziv *komunikacijska kompetencija* koja je vezana uz praktično ostvarenje jezika s naglaskom na individualan proces izražavanja. Pojavljuju se i termini komunikacijska sposobnost, sposobnost razumijevanja, komunikacijska osposobljenost i sl. Jelaska (2005) napominje da bi se riječi *sposobnost* trebala dati prednost pred riječi *kompetencija* zbog njezinih normativnih načela. *Komunikacijska sposobnost* djelomično podrazumijeva i jezičnu kulturu koja uključuje poznavanje i kultiviranje jezika, teorijsko znanje o jeziku, jezičnu svijest, jezičnu politiku i brigu o jeziku. Također, usko je povezana s usvajanjem psiholingvističkih jezičnih djelatnosti poput slušanja, čitanja, pisanja i govorenja, a

vrlo često se u lingvodidaktičkoj literaturi oba pojma i isprepliću (Pavličević-Franić, 2005). Bakota (2010) komunikacijsku sposobnost definira kao sposobnost govornika da ostvari svoju komunikacijsku namjeru. Ona uključuje i određena znanja koja govornik treba imati kako bi spomenuta komunikacijska namjera bila uspješno ostvarena (poznavanje pravila govora, poznavanje gramatike i rječnika). U nastavi se pak posebna pozornost pridaje se stvaralačkom izražavanju učenika gdje se razvija pasivno i aktivno jezično znanje. Pasivno znanje podrazumijeva slušanje te razumijevanje pisanoga teksta, dok aktivno jezično znanje uključuje govorenje te stvaralačko pisanje. Ono se ostvaruje oponašanjem stvarnih komunikacijskih situacija, slušanjem i čitanjem književnoumjetničkih i drugih funkcionalnih tekstova te govorenjem i pisanjem vlastitih tekstova (Pavličević-Franić, 2005).

6. JEZIČNE DJELATNOSTI

Jezične djelatnosti predstavljaju različite i raznolike lingvistički, psihološki i sociološki uvjetovane aktivnosti čije sustavno provođenje olakšava usvajanje (receptiju) jezičnih sadržaja. U stručnoj literaturi se nailazi i na termine *jezična aktivnost* (engl. language activity), *vještina* (engl. skill) i *sposobnost* (engl. ability). Jelaska (2005) razlikuje slušanje i govorenje od čitanja i pisanja jer se prve dvije jezične djelatnosti usvajaju spontano i nije ih potrebno posebno učiti. Njih naziva jezičnim sposobnostima. Usvajanje jezika započinje u ranojezičnoj fazi kada dijete u komunikaciju ulazi slušanjem i oponašanjem odraslih sugovornika, a zatim jezični sadržaj ponavlja i razumijeva. U kasnijim fazama razvoja dijete razvija složenije jezične aktivnosti kao što su čitanje i pisanje. Čitanje i pisanje potrebno je naučiti i uvježbavati zbog čega se nazivaju jezičnim vještinama. U njihovu usvajanju je potreban napor, trud i posebno osmišljene okolnosti. Učenje jezika nastavlja se u institucijama odgojno – obrazovnoga sustava gdje se potiče razvoj spomenutih četiriju osnovnih jezičnih djelatnosti – slušanja, govorenja, čitanja i pisanja (Pavličević-Franić, 2005).

U procesu jezičnoga razvoja posebnosti svake jezične djelatnosti se međusobno isprepliću, preklapaju i nadopunjuju. Postoje komunikacijske posebnosti, psiholingvističke posebnosti, sociolingvističke posebnosti i lingvodidaktičke posebnosti. Komunikacijske posebnosti jezičnih djelatnosti dolaze do izražaja u procesu sporazumijevanja, a sve aktivnosti se provode sa svrhom što uspješnijeg prijenosa poruke od govornika do slušatelja. Psiholingvističke sposobnosti u obzir uzimaju razvojnu dob, kognitivne mogućnosti te individualne osobine ličnosti sudionika komunikacijskoga procesa. Sociolingvističke posebnosti odnose se na

okolinu, kontekst i društveno okruženje u kojemu dolazi do ostvarenja jezičnoga izražavanja. Lingvodidaktičke posebnosti sažimaju organizirane i metodički oblikovane pristupe, metode i postupke u nastavi s ciljem što uspješnijeg razvoja komunikacijske kompetencije učenika (Pavličević-Franić, 2005.).

6.1. Govorenje

„Govorenje je vrsta proizvodne (produktivne) jezične djelatnosti kojom se leksičkim, gramatičkim, fonološkim i prozodijskim sredstvima nekoga jezika prenosi usmena poruka u procesu jezičnoga sporazumijevanja“ (Pavličević-Franić, 2005: 94). To je osnovna ljudska djelatnost kojom se uspostavlja i ostvaruje jezična komunikacija i zahtijeva barem dva sudionika čije se uloge tijekom komunikacijskoga procesa izmjenjuju. Činu govorenja, koji je temeljna jedinica govora, najčešće prethodi razumijevanje govora, no aktivnosti se mogu razvijati i paralelno. Ono se u ranoj fazi razvoja nastavlja na sposobnost slušanja (Pavličević-Franić, 2005). Vuletić (1980) predstavlja govor kao primarno (osnovno) sredstvo komunikacije, a njegov osnovni cilj je prenijeti poruku brzo, točno i efikasno, dok Kalabek (2021) objašnjava da govorenje predstavlja razmjenjivanje misli glasno izgovorenim riječima. Ono predstavlja i vođenje razgovora s kim, izražavanje ili priopćavanje čega uz pomoć riječi.

Govorni čin sastoji se od *sadržaja govorenja* (o čemu se govori), *izraza govorenja* (izbor jezičnih jedinica pomoću koji se govor ostvaruje), *značenja govora* (što izgovoreni sadržaj znači ili može značiti), *namjeri govornika* (s kojom se svrhom govor ostvaruje), te *konteksta govora* (komunikacijska situacija ili okruženje u okviru koji se govor ostvaruje), a njegova osnovna zadaća je verbalno sporazumijevanje. Vuletić (1980) razlikuje tri glavne razine svakog govornog čina: *intelektualnu*, *ekspresivnu* i *impresivnu* razinu. Intelektualna razina odnosi se na poruku, odnosno predmet razgovora, ekspresivna razina karakterizira govornika, dok je impresivna razina usmjerena govorniku. Na govorni čin utječu i individualne osobine ličnosti sudionika komunikacijskoga procesa, sociokomunikacijske i psihokomunikacijske odrednice, lingvističko znanje te razina jezične usvojenosti (Pavličević-Franić, 2005).

Govorni čin obuhvaća tri osnovna oblika: dijaloški, monološki i poliloški govorni oblik. Dijalog je razgovor koji se može ostvariti kao službeni ili privatni razgovor, javni ili osobni razgovor, vanjski ili unutarnji razgovor, pri čemu je vanjski razgovor stvarna komunikacija, a unutarnji razgovor zvučno neostvaren razgovor sa samim sobom. Također, dijalog se može ostvariti kao

jednostrani i dvostrani razgovor. Važno je naglasiti kako se uloge govornika i slušatelja neprestano izmjenjuju. Od najpoznatijih razgovornih oblika valja spomenuti svakodnevni razgovor, rekreativni razgovor, intervju, poslovni razgovor, razgovorne igre itd. Monolog je govor jedne osobe upućen drugima ili sebi, a monološke vrste govornoga izražavanja uključuju opisivanje, raspravljanje, pripovijedanje, tumačenje i upućivanje. Poliloški govorni oblici su oblici u kojima u komunikaciji sudjeluje više ljudi. Poput dijaložkog oblika, i ovi podrazumijevaju međudjelovanje dvoje ili više sugovornika, izmjenjivanje u govoru, zamjenjivanje uloga govornika i slušatelja itd. (Pavličević-Franić, 2005). Kako je sposobnost govorenja urođena, potrebno je zadovoljiti nekoliko čimbenika za što uspješnije govorno sporazumijevanje. Neki od čimbenika su: jednak jezični kod, razvijanje sposobnosti slušanja koje prethodi govoru, razvijanje urođene govorne sposobnosti, provođenje govornih vježbi kojima se potiču govorne vještine itd. (Pavličević-Franić, 2005).

U nastavi hrvatskoga jezika provode se gramatičke govorne vježbe (fonetsko – fonološke, morfološke, sintaktičke), ortoepske ili pravogovorne govorne vježbe (artikulacijske, akcentuacijske, intonacijske), leksičke govorne vježbe (bogaćenje rječnika i značenje riječi), te stilsko – kompozicijske govorne vježbe (razvijanje vlastitih funkcionalnih tekstova). Provođenje spomenutih vježbi u području jezičnoga izražavanja predstavljaju temelj izobrazbe komunikacijski kompetentnih govornika hrvatskoga jezika (Pavličević-Franić, 2005). Težak (1996) razlikuje gramatičko – pravogovorne i stilsko – kompozicijske usmene vježbe. Gramatičko – pravogovorne vježbe se prema glavnom cilju vježbanja granaju na fonološko, morfološke, sintaktičke, leksičke i pravogovorne, dok se u stilsko – kompozicijske ubrajaju razgovaranje, opisivanje, pripovijedanje, tumačenje, raspravljanje, upućivanje. Prema stupnju izvornosti usmene vježbe se dijele na vježbe na tuđim tekstovima (čitanje, recitiranje, govorenje napamet, usmeni diktati), te na vježbe na vlastitim tekstovima (odgovaranje na pitanja, izlaganje vlastitih sadržaja). Teme se usklađuju s interesima i potrebama učenika (Težak, 1996).

6.1.1. Razvoj govora

U prve tri godine života djetetova života dolazi do najintenzivnijeg razvoja jezika i govora. U tom razdoblju dijete prolazi faze od prvog krika, glasanja, do izražavanja vlastitih potreba, osjećaja, stavova kroz kompetentnu participaciju (Mesec, 2010). Osjetljivo razdoblje u kojem dijete započinje govoriti nalazi se u rasponu od 18 do 24 mjeseci poslije rođenja, a osjetljivost je povezana sa sazrijevanjem živčanog sustava uslijed povećanja moždane mase (površine

moždane kore) i broja veza između živčanih stanica i određenih regija u mozgu (Starc i suradnici, 2004). U tom razdoblju je važno djetetu osigurati adekvatnu socijalnu simulaciju te jezično – govorne poticaje za korištenje vlastitih urođenih mogućnosti. Posokhova (1999) navodi nekoliko općih načela simulacije dječjeg razvoja: ključni zakon simulacije i poduka kao njezin temelj, simulativna okolina, emotivan odnos majke i bebe, interes kao temelj simulacije, čitanje bajki i poezije, razgovor s bebom, stimulacija fine motorike prstiju itd.

Razvoj govora odvija se u nekoliko aspekata (Starc i suradnici, 2004):

- I. glasovni (fonološki) razvoj
- II. rječnički (značenjski/semantički) razvoj
- III. razvoj gramatike
- IV. komunikacijski (pragmatički) razvoj
- V. razvoj znanja o govoru (metalingvistička svijet).

Također, razvoj govora prati se kroz dva osnovna razdoblja: predverbalno (koje započinje rođenjem i traje do prve smislene riječi ili rečenice), te verbalno (od prve smislene riječi ili rečenice do automatizacije govora (oko desete godine)), i dalje (bogaćenje rječnika, složenije rečenice, kultiviranje govora).

Za predverbalno razdoblje karakteristično je stvaranje preduvjeta za kasniji razvoj govora i jezika. Beba spontano stvara mnoštvo glasova te svojim plačem okolini signalizira vlastita stanja (glad, uznemirenost) čime s njom i komunicira. Vokalni zvukovi su artikulacijski neodređeni, no artikulirani od dotadašnjega glasanja čime započinje faza gukanja, povezana s osjećajem ugone. Važno je napomenuti da je za razvoj govora važan sluh, prilikom čega je važan napredak u slušnoj osjetljivosti tijekom prve dvije godine života. Faza slogovanja započinje nakon šestog mjeseca kada beba počinje osmišljeno proizvoditi glasove materinskoga jezika te postupno stječe sposobnost imitacije glasova, slogova i izgovaranja prvih riječi (Starc i suradnici, 2004).

Između 12. i 18. mjeseci djetetova života nastaju prve riječi, čime započinje verbalno razdoblje u razvoju govora. Obično su one po vrsti imenice, dvosložne, a po sadržaju mogu sadržavati cijele iskaze uz mijenjanje značenja. Za ovu fazu je karakterističan tzv. telefonski razgovor – u govoru, tj. rečenici dijete koristi riječi koje su ključne za poruku, a ostale riječi izostavlja. Prvu rečenicu dijete oblikuje potkraj druge godine života, a koja se najčešće sastoji od dvije riječi.

Oblikovanjem prve rečenice dijete počinje svladavati gramatiku, postupno se dodaju složene gramatičke strukture te ono naglo napreduje u razvoju govora. Potkraj treće godine života u govoru koristi sve vrste riječi i može oblikovati rečenicu od tri ili više riječi koja slijedi gramatički oblik. Ono može razumjeti namjeru govornika, njegov zahtjev ili pitanje te može započeti razgovor ili dati komentar na rečeno. Ovo razdoblje obilježeno je sviješću djeteta o jeziku (Starc i suradnici, 2004).

Razdoblje od šeste do sedme godine djetetova života karakterizira početak uporabe intonacije za davanje značenja poruci te razlikovanje i prepoznavanje glasova u riječi uz pomoć brojenja, imenovanja, izostavljanja, zamjene i promjene redoslijeda glasova. Artikulacija glasova se „čisti“ te su usvojena gramatička pravila i iznimke. Formalnim obrazovanjem djeteta započinje i usvajanje pisanoga jezika. Do osme ili devete godine života završava artikulacija, a do desete godine automatizira se uporaba morfoloških i sintaktičkih pravila u govoru (Starc i suradnici, 2004).

6.1.2. Višejezična komunikacija

Hrvatski jezik čine svi njegovi idiomi (standardni i supstandardni jezik, narječja i žargoni), zbog čega je njihovo međusobno ispreplitanje zamijećeno i prilikom usvajanja i učenja jezika. Okomita ili vertikalna višejezičnost (bilingvizam) podrazumijeva međuodnos različitih individualnih organskih idioma (L1) i hrvatskoga standardnog jezika (L2) unutar sustava istoga materinskoga jezika. S obzirom na kriterij uzajamnoga djelovanja, uz vertikalni bilingvizam, postoji i horizontalni bilingvizam koji predstavlja odnos stranih jezika u kontekstu (npr. hrvatski jezik i njemački jezik). Predškolsko dijete koje poznaje samo svoj organski govor (L1), polaskom u školu postaje nenormativno dvojezično (bilingvalno) ili višejezično (polilingvalno), ono poznaje i ima razvijen individualan (organski) idiom usvojen kod kuće te počinje usvajati norme standardnoga hrvatskoga jezika u institucijama odgojno – obrazovnoga sustava. Također, upoznaje i supstandardne podsustave hrvatskoga jezika – narječja i žargone (Pavličević-Franić, 2005).

U učenju jezika valja obratiti pozornost na djetetov govorni osjećaj i njegov jezični idiom (L1) razvijen i usvojen kod kuće. Upravo njega treba tretirati kao poticaj, a ne pogrešku pri učenju standardnoga hrvatskoga jezika. Najvažnija zadaća primarnoga obrazovanja jest stvaranje komunikacijskih sposobnosti, a ne učenje gramatičkih pravila. Autorica (ibid.) napominje da se

takvim načinom, na kraju institucionalne jezične izobrazbe može ostvariti krajnji cilj učenja hrvatskoga jezika u sustavu okomite višejezičnosti, a to je komunikacijska kompetencija u oba jezična podsustava te doseg vertikalno bilingvalne normativne razine. U suprotnome će doći do nepotpunog i nepravilnog razvoja svih jezičnih idioma djeteta te usvajanja standardnoga jezika kao stranoga (horizontalni bilingvizam). I Visinsko (2007) temeljnim postignućem smatra razvoj spomenute kompetencije kod učenika, a koja za cilj ima aktivno uključivanje u društvenu komunikacijsku praksu koja se odvija na standardnome jeziku. Bitnu ulogu imaju učitelji kao govorni modeli i motivatori u usvajanju svih jezičnih djelatnosti.

6.1.3. Govorenje u nastavi Hrvatskoga jezika

Hrvatski jezik se u nastavi poučava kao materinski jezik ili kao jezik društvene sredine, a predmet Hrvatski jezik je polazište za učenje svih drugih nastavnih predmeta, zbog čega se jezik poučava na svim odgojno – obrazovnim razinama. Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik (2019) potiče usvajanje znanja o jeziku kao sustavu, razvijanje jezičnih djelatnosti slušanja, govorenja, čitanja i pisanja i njihovo međudjelovanje, uvažavajući kognitivne i jezične faze razvoja učenika. Svrha učenja i poučavanja Hrvatskoga jezika je osposobljavanje učenika za jasno, točno i prikladno sporazumijevanje hrvatskim standardnim jezikom, usvajanje znanja o jeziku kao sustavu, slobodno izražavanje misli, osjećaja i stavova, te spoznavanje vlastitoga, narodnog i nacionalnog jezično – kulturnog identiteta. Krajnji cilj je ovladavanje komunikacijskom jezičnom kompetencijom povezujući organski idiom i hrvatski standardni jezik. Odgojno – obrazovni ciljevi navode da učenik ovladava temeljnim jezičnim djelatnostima te njihovim međudjelovanjem, jezičnim znanjem i znanjem o hrvatskome jeziku kao sustavu. Također, stvara govorne tekstove različitih sadržaja, struktura, namjena i stilova te razvija aktivan rječnik (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

Predmet Hrvatski jezik organiziran je u tri međusobna povezana predmeta područja: hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo, kultura i mediji. Komunikacijska jezična kompetencija razvija se unutar svih jezičnih područja te se potiče ovladavanje jezičnim djelatnostima slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. Temelj predmetnog područja hrvatski jezik i komunikacija je učenje i poučavanje jezičnih znanja te ovladavanje jezika koji se razmatra u kontekstu.

Ono obuhvaća (ibid.):

- I. jezične, uporabne, strategijske i društvenojezične kompetencije
- II. vještinu komunikacije i suradnje s drugima u različitim kontekstima, medijima i komunikacijskim situacijama
- III. komunikacijske strategije radi razumijevanja i stvaranja teksta na temelju prije stečenoga znanja i učenja
- IV. sposobnost pomnoga čitanja obavijesnih i književnih tekstova, sposobnosti analize i interpretacije teksta te razumijevanja konteksta i značenjskih slojeva
- V. kompetencije stvaranja tekstova različitih vrsta i funkcionalnih stilova
- VI. svijest o sebi ako osobi koja izgrađuje, poštuje i izražava vlastiti (jezični) identitet te poštuje identitet drugih u okviru jezične i kulturno – jezične govorne zajednice.

U prvome razredu osnovne škole učenik može započeti razgovor, postaviti pitanje i odgovoriti na pitanje kratkim rečenicama. On se samostalno uključuje u jezičnu aktivnost govorenja te sadržajem govorenja obuhvaća zadane teme. Također, poštuje pravila uljudnoga ophođenja tijekom razgovora. Zadaća učitelja je svakodnevno organizirati različite igrolike aktivnosti kojima potiče razgovor i sudjelovanje u govornom činu (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

U drugome razredu osnovne škole učenik govori prema smjernicama i razgovara o temama iz svakodnevnoga života u skladu s vlastitim iskustvom, poštujući pravila uljudnoga ophođenja. Pripovijeda događaje kronološki, opisuje na temelju promatranja te upotrebljava nove riječi koje je naučio kao dio aktivnoga rječnika. Zadaća učitelja u drugome razredu je svakodnevno organizirati aktivnosti govorenja i razgovaranja, a teme trebaju biti usmjerene na konkretne sadržaje učenja (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

U trećem razredu osnovne škole učenik uz pomoć učitelja oblikuje uvodni, središnji i završni dio teksta te razgovara izražavajući potrebe, misli i osjećaje. Također, otvara i potiče dijalog u komunikacijskim situacijama. U skladu s komunikacijskom situacijom služi se novim riječima i prilagođava ton, intonaciju i stil (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

U četvrtom razredu osnovne škole učenik razgovara i govori prema zadanoj ili slobodnoj temi te sadržajem i strukturom govorenja temu cjelovito i obuhvaća. Poštuje pravila komunikacije i prepoznaje važnost neverbalne komunikacije. U komunikacijskim situacijama primjenjuje nove riječi, sudjeluje u organiziranoj ili spontanoj raspravi te može govor organizirati prema

jednostavnoj strukturi: uvod, središnji dio, završetak (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

6.1.4. Dijalekt ili narječje u nastavi Hrvatskoga jezika

Svrha učenja i poučavanja nastavnog predmeta Hrvatski jezik je i osvještavanje i potreba očuvanja hrvatskih dijalekata, govora te stvaralačkog izražavanja na mjesnim govorima. Dijete u nastavi Hrvatskoga jezika razvija vlastiti jezično – kulturni identitet komunikacijom na jednom ili više djelatnih jezičnih idioma hrvatskoga jezika te poštuje različite jezične i kulturne zajednice (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019).

Zadatak učitelja u primarnom obrazovanju je promicanje očuvanja zavičajnih idioma kao kulturnoga nasljeđa što predstavlja preduvjet za ovladavanjem hrvatskim standardnim jezikom, prvenstveno u početnoj nastavi kada je učeniku potrebno dopustiti izražavanje idiomom koji najbolje poznaje (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019). Težak (1996) naglašava da dijalektalni sadržaji u nastavi Hrvatskoga jezika imaju ulogu u komunikacijskoj i stvaralačkoj praksi te u odnosu prema standardnome jeziku. Naglasak se stavlja i na osjećajnu razinu, poticajući izbjegavanje podcjenjivanja vlastitog, ali i ostalih narječja i govora. Učenici najlakše progovaraju na jeziku koji najbolje poznaju, a najčešće je to upravo njihov organski idiom koji ih vodi do oslobađanja njihovog jezičnog izraza (ibid). Upornim ispravljanjem učenika pri uporabi zavičajnoga govora dolazi do razvoja straha od jezika zbog čega se naglasak stavlja na stjecanje jezičnokomunikacijskoga iskustva i osvješćivanje razlika između zavičajnoga idioma i standardnoga jezika kod učenika (Puljak, 2011).

Učitelji kao govorni modeli imaju važnu ulogu. Aladrović (2018) naglašava da je zadaća učitelja u primarnom obrazovanju uvažavati ljepotu i raznolikost različitih hrvatskih idioma, izrađujući razlikovne gramatike i rječnike, ali i u izvanškolskim aktivnostima. Učenici tako mogu proučavati zavičajni govor, skupljati ili snimati zavičajne tekstove, organizirati radionice pisanja tekstova, igrokaza ili pjesama, proučavati povijest književnosti pojedinog narječja, recitirati dijalektalne tekstove, organizirati filme i video klubove u kojima će proučavati riječi pojedinih narječja u hrvatskim filmovima i na televiziji itd. (Težak, 1996). Također, važno je u komunikaciji s djecom, kada ona koriste dijalektalni ili zavičajni idiom izbjeći negativno potkrjepljenje i upućivati ih na korištenje „književnog jezika“. Učitelj treba poštivati didaktička načela (od bližeg prema daljem, od poznatog prema nepoznatom, od djetetovog zavičajnog idioma prema standardnom hrvatskom jeziku) te poznavati narječje najuže lokalne sredine u

kojoj radi (Hranjec, 2004). I I. i T. Vigato (2013) napominju da bi učitelji trebali poznavati zakonitosti zavičajnoga idioma učenika te ih uskladiti s usvajanjem jezičnih nastavnih sadržaja. Naglasak bi trebao biti na onim jezičnim sadržajima koji se razlikuju od hrvatskoga standardnoga jezika, čime će učenici potom lakše usvojiti.

7. RAZLIČITOST DIJALEKTALNOG IDIOMA U USMENIM ISKAZIMA UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI

7.1. Opis uzorka istraživanja

Istraživanje o različitosti dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi provedeno je u dvije osnovne škole na području Grada Zagreba, od kojih se jedna nalazi na gradskome području, a druga na seoskome području. U istraživanju su sudjelovala 54 učenika četiri trećih razreda (N = 54), od kojih je na gradskome području 31 učenik, a na seoskome 23 (Grafikon 1).

Grafikon 1. Raspodjela ispitanika prema mjestu stanovanja

Osnovna škola na seoskome području nalazi se na sjeveru i sjeverozapadu sesvetskoga kraja te je jedna od najstarijih škola Hrvatskoga Prigorja. Veći dio zaposlenog stanovništva iz ovoga kraja svakodnevno putuje na posao u Zagreb, a za područje je karakteristično očuvanje hrvatske i prigorske tradicije, kulture i običaja, iako su zabilježena sve učestalija doseljavanja na ova područja. Osnovna škola na gradskome području je dio Novog Zagreba, a pripada gradskoj

čtvrtni Novi Zagreb – zapad.

Od ukupnog broja ispitanih učenika, bilo je djevojčica 29 djevojčica i 25 dječaka, od toga 20 djevojčica i 11 dječaka na gradskome području, te 9 djevojčica i 14 dječaka na seoskome području (*Grafikon 2*).

Grafikon 2. *Raspodjela ispitanika prema spolu*

7.2. Cilj i problemi istraživanja

Temeljni cilj ovoga istraživanja bio je ispitati različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika 3. razreda na području Grada Zagreba. Na temelju ovoga cilja postavljeni su sljedeći problemi:

1. Ispitati jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na seoskome području.
2. Ispitati jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na gradskome području.
3. Usporediti korištenje dijalekta učenika mlađe školske dobi na gradskome i seoskome području.
4. Utvrditi utjecaj dijalekta na usmeno izražavanje učenika mlađe školske dobi.

7.3. Hipoteze istraživanja

U skladu s navedenim ciljevima istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1 – Pretpostavlja se da će jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na seoskome području podrazumijevati upotrebu dijalektizama i tuđica uz prisutnost gramatičkih odstupanja.

H2 – Pretpostavlja se da će jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na gradskome području u manjem broju podrazumijevati upotrebu dijalektizama i tuđica uz prisutnost gramatičkih odstupanja.

H3 – Pretpostavlja se da će učenici mlađe školske dobi na gradskome području u spontanome govoru koristiti zagrebačku kajkavštinu.

H4 – Pretpostavlja se da će učenici mlađe školske dobi na seoskome području u spontanome govoru koristiti zagrebačku kajkavštinu.

H5 – Pretpostavlja se da će učenici mlađe školske dobi na seoskome području u imenovanju predmeta i pojava na fotografijama koristiti više kajkavskih riječi od učenika na gradskome području.

7.4. Materijali i tijek istraživanja

Materijali koji su korišteni u provedbi istraživanja su fotografije na kojima se nalaze različiti predmeti i pojave zastupljeni u njihovom svakodnevnom životu i govoru (*Prilog 2*), a za koje se pretpostavljalo da će u imenovanju upotrijebiti dijalektalnu riječ.

Popis riječi:

1. *suknja – šos*
2. *čavao – čavel*
3. *boca – flaša*
4. *ljestve – lojtre*
5. *vinograd – trsje*
6. *kukuruz – kuriza, kukuriza*
7. *krastavac – vugerek*
8. *jastuk – vanjkuš*
9. *pećnica/štednjak – rol, rolin*

Istraživanje je provedeno u lipnju 2022. godine u dvije zagrebačke osnovne škole od kojih se jedna nalazi na gradskome području, a druga na seoskome području. Metodom slobodnog

intervjua učenici su, jedan po jedan dolazili u prostoriju, a prije ispitivanja im je bio objašnjen tijek ispitivanja i način snimanja. U četiri 3. razreda primijenjena su metodička načela prilikom čega je u prvom dijelu istraživanja svakom učeniku postavljeno jedno od dva pitanja kako bi se izbjegao međusobni utjecaj govornika:

1. *Kako ćeš provesti svoje ljetne praznike?*
2. *Kako zamišljaš svoje ljetne praznike iz snova?*

U drugom dijelu istraživanja svakom je učeniku pokazan niz od deset fotografija (*Prilog 2*). Zadatak učenika bio je imenovati predmete i pojave koji se na njima nalaze. Svaki intervju trajao je maksimalno 3 minute i bio je sniman diktafonom.

7.5. Rezultati istraživanja

Temeljni cilj provedenog istraživanja bio je ispitati različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika 3. razreda na zagrebačkom području, dok je jedan od ciljeva istraživanja bio ispitati jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na seoskome području, odgovarajući na jedno od dva postavljena pitanja, te utvrditi utjecaj zavičajnoga govora na njihovo jezično izražavanje.

U osnovnoj školi na seoskome području u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi kod jedne učenice je prisutan kajkavski nereducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* na mjestu pomoćnoga glagola *htjeti* u tvorbi futura I (budem plivao/plivat ću):

„Pa, **budem bila** pola praznika sa tatom, a pola praznika sa mamom. Mama je dogovorila da idemo na more sedam dana, za praznike.“

„Inače kad **budemo** u Dubrovniku onda idemo u Cavtat isto i tamo smo i ujutro i popodne na plaži i jako nam je zabavno.“

Također, u najvećoj mjeri je prisutna sintaktički uvjetovana zamjena instrumentala sredstva i instrumentala društva (s/sa olovkom – olovkom), kao i gramatička odstupanja u korištenju prijedloga *sa* i *s*:

„Ići ću na more, plivati ću, roniti i skakati u vodu. A kada se vratim ću se voziti **sa biciklom** i **sa quadom**.“

„A **sa prijateljom** ću ćemo slaviti rođendan i možda ćemo se kod nje tamo kupati.“

„Onak, da idem na more gdje je sve lijepo imaš pješčanu plažu a ne onak **sa kamenjem** plažu da te sve bocka po nogama.“

„Pa ja ću najviše biti **sa djedom, sa roditeljima**.“

U dva iskaza pojavljuje se i sintaktička transferencija koja se očituje u nestandardnome poretku riječi u rečenici:

„U Sabunike idemo.“

„Moja teta i baka će nas čekati da bratića nam ostave na more.“

Učenici u svojim usmenim iskazima ne mijenjaju glagol *biti* u kondicionalu (ja bi/mi bi), iako se ne pojavljuje očekivani reducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*.

„U pijesku **bi volio** raditi dvorce od pijeska, ne znam ko neki mali bazenčić. **Volio bi** se kupati u moru.“

Kajkavski elementi u usmenim iskazima učenika najčešće se pojavljuju na fonetsko- fonološkoj razini, u artikulacijsko – akustičkoj realizaciji glasova, i to prvenstveno u redukciji glasa i glasovnoga skupa, te u akcentuaciji prilikom čega se naglasak prebacuje na stražnji slog, a ostvaruje se pogrešno mjesto i tip naglaska.

„U **pijesku** bi volio raditi dvorce od **pijeska**, ne znam ko neki mali bazenčić.“

„Pa onak da idem na more gdje je sve **lijepo**, imaš pješčanu plažu...“

„Moja teta i baka će nas čekati da bratića nam **ostave** na more.“

„Zaboravit ću školu u sedmom i osmom.“

Od kajkavskog leksika pojavljuje se riječ *deda*, a od čakavskog riječ *dida*. Turcizam *praviti* karakterističan za štokavsko narječje pojavljuje se kod jednog učenika:

„Onda ću ić kod **dede**, ići ćemo na jezero u ribolov.“

„Pa bit ću kod bake i **dide** na moru i da. I ić' ću kod sestrične i bratića i to je to.“

„I **pravit** ću sa mamom sladoled.“

Karakteristike razgovornog jezika uočavamo u uporabi žargona i poštapalica u usmenim iskazima učenika, poput riječi *fora*, *onak*, *neš*.

„I jedino što mi nije baš **fora** je to što na plažama na koje mi idemo baš nema školjka pa ih moramo tražiti.“

„Pa **onak** da idem na more gdje je sve lijepo, imaš pješčanu plažu...“

„U pijesku bi volio raditi dvorce od pijeska, ne znam ko neki mali bazenčić. Ko neka rupa **neš** tako.“

Ipak, većina učenika u svojim govornim iskazima nije uopće odstupala od standardnojezične norme ili je odstupala minimalno. Slijedi nekoliko primjera:

„Svoje ljetne praznike provest ću na moru, igranjem kod kuće, malo vježbanja i učenja. Idem u glazbenu, vježbat ću instrument i učit ću prirodu, hrvatski.“

„Družit ću se s obitelji, puno se zabavljati, biti na moru, jesti sladoled.“

„Ljetne praznike ću provesti s mamom, tatom, sa svojom obitelji. Ići ćemo u kino, ići ćemo na skakaonicu.“

U drugom dijelu istraživanja, zadatak učenika bio je imenovati prikazane predmete ili pojave

na fotografijama. Predmeti ili pojave su prisutni u svakodnevnom životu učenika te su zastupljeni i u njihovom govoru. No, od ukupno 23 učenika, četvero njih (17 %) nije znalo imenovati prikazani predmet ili pojavu, dvoje učenika riječ *vinograd* (11 %), jedan učenik riječ *suknja* (4 %), te jedan učenik riječ *pećnica* (4 %). Jedan je učenik riječ *šaraf* koristio za imenovanje čavla, a jedan riječ *penjalica* za ljestve.

Od ukupnog broja ispitanih učenika, njih šestero (26 %) nije upotrijebilo nijednu dijalektalnu riječ u imenovanju predmeta i pojava na fotografijama. Petero učenika (22 %) je upotrijebilo dvije dijalektalne riječi, a preostalih 12 učenika (52 %) jednu.

Najzastupljenija dijalektalna riječ u iskazima učenika na seoskom području bila je riječ *šos*. Nju je koristilo ukupno 8 učenika (35 %), a slijede izvedenice riječi *čavao* kojih je ukupnoe bilo 6 (*čavo*, *čavl*, *čavel*). Troje učenika (13 %) je za riječ *ljestve* koristilo dijalektalnu riječ *lojtre*, dok je dvoje učenika (8 %) upotrijebilo riječ *flaša*. Dvoje učenika je upotrijebilo riječ *šporet* i *šparet* u imenovanju kuhinjskog štednjaka/pećnice. U imenovanju vinograda, jastuka i krastavca niti jedan učenik nije upotrijebio dijalektalnu riječ. Podatci i postotci prikazani su sljedećem tablicom (*Tablica 1*).

Tablica 1. *Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na seoskom području*

Dijalektalna riječ	Broj učenika/korištenja
<i>Šos</i>	8
<i>Čavel/čavo/čavl</i>	6
<i>Flaša</i>	2
<i>Lojtre</i>	3
<i>Kukuriza</i>	1
<i>Vugerek</i>	0
<i>Vanjkuš</i>	0
<i>Vinograd</i>	0
<i>Šporet/šparet</i>	2

Cilj istraživanja bio je i ispitati jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na gradskome području te utvrditi utjecaj zavičajnoga govora na njihovo jezično

izražavanja. Naglasak je bio i na usporedbi korištenja zavičajnoga govora učenika mlađe školske dobi na oba područja.

U trećim razredima osnovne škole na gradskome području uočene su karakteristike kajkavskoga narječja kod nekoliko učenika, prvenstveno u pojavi kajkavskoga nereduciranoga oblika svršenoga prezenta pomoćnoga glagola biti na mjestu pomoćnoga glagola htjeti u tvorbi futura I. Slijedi nekoliko primjera:

„Pa provest ću ih tako da prvo idem na kamp u Zadar s tenisom zato što treniram tenis i tamo **budem** tjedan dana i onda se vratim, **budem** još malo tu i onda idem u Tribunj. Da, i tamo **budem** jedno mjesec, dva.“

„Pa ogromni stol od tu do tamo, dvije ovakve. I kao tamo **bude** puno hrane, puno puno. I ne pojedemo sve zato što ne možemo, onda odemo... pa **budemo**. E da, i onda mazimo pandice.“

Kao i na seoskom području, i ovdje su prisutni sintaktički uvjetovana zamjena instrumentala sredstva i instrumentala društva (s/sa olovkom – olovkom), kao i gramatička odstupanja u korištenju prijedloga *sa* i *s*:

„U redu. Ja prvo idem u šestom mjesecu idem **sa teniskim kampom** u Zadar. Tamo ćemo biti pet dana. Roditelji mi isto malo dolaze.“

„Pa ja zamišljam da sam u ogromnom moru s roditeljima i da zajedno se dodajemo **s loptom**, ronimo i plivamo i na luftiću smo, igramo se **s vodenim pištoljima**.“

„Pa mi ćemo u osmom mjesecu ići u London **s avionom**. To će mi biti prvi put da letim.“

„Kupo bi se na plaži, igro bi skrivača, jeo bi sladoled, bio bi s mamom i tatom i bratom, bio bi u Dubaju, šetao bi se, išao bi u hotele, išo bi **sa brodom** na neke oceane.“

Glagol *biti* u kondicionalu (ja bi/mi bi) se u iskazima ne mijenja te se ne pojavljuje ni očekivani reducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*.

„Pa prvo bi išla na primjer na more s nekim svojim prijateljicama i kao **bile bi** same. Onda **bi**

bila malo kod bake i dede, družila se sa svim bratićima i sestričnima i onda **bi** kak se zove išla još sa obitelj jednom jer da smo svi petero zato što moje sestre nekad ne mogu jer idu na faks.“

„Pa da se vratim u Split živjet tamo, ali ne znam baš. Možda da budem s prijateljicom cijelo ljeto i da pa ne znam. Možda **bi išle** na plažu, **kupala bi se** onda **bi zvala** još nekoliko prijatelja da se svi podružimo, i onda **bi** na kraju **išli** kao na pizzu ili u gradu **bi** možda nešto **jeli** sladoled možda **bi išli** na film dosta često pa **bi** ne znam možda **spavala** kod njih ili oni kod mene i tak.“

Od riječi karakterističnih za kajkavski leksik pojavljuje se riječ *deda*, a u jednom iskazu pojavljuje se i germanizam *ušparati*. U nekoliko iskaza pojavljuje se i leksik karakterističan za razgovorni jezik, poput *to je to*, *tak*, *super*, *faks*, *pošto* te anglizam *party*.

„Pa prvo bi išla na primjer na more s nekim svojim prijateljicama i kao bile bi same. Onda bi bila malo kod bake i **dede**, družila se sa svim bratićima i sestričnima i onda bi kak se zove išla još sa obitelj jednom jer da smo svi petero zato što moje sestre nekad ne mogu jer idu na faks.“

„Ići ćemo jedno popodne na more zato što bi htjeli da više novca **ušparamo** za sljedeće ljeto.“

„Pa ću u sedmom mjesecu ići sa svojom bakom i tatom ću ići na Kupu se tam kupati do **tak** osmog mjeseca i da to je to. I ove ostale ljetne praznike ću provesti tak doma tak ću biti vani i **to je to**.“

„Pa prvo bi išla na primjer na more s nekim svojim prijateljicama i kao bile bi same. Onda bi bila malo kod bake i dede, družila se sa svim bratićima i sestričnima i onda bi kak se zove išla još sa obitelj jednom jer da smo svi petero zato što moje sestre nekad ne mogu jer idu na **faks**.“

„**Super** izgledaju znači kao završi škola, otprilike da ljetni praznici traju još i jesen. Znači kao naručimo jahtu i onda s jahtom idemo posvuda i bude nekakva kao ajmo to nazvat palača ispod vode pa uđemo u nju i tamo imamo **party** cijelu noć i cijeli dan.“

„Pa najvjerojatnije mislim družiti ću se s bratićem **pošto** mi je on jako sladak i za njega se jedino ja želim brinut.“

U jednom iskazu se pri izgovoru glas izostavlja i zamjenjuje se lakšim za izgovor (*tam*):

„Pa ću u sedmom mjesecu ići sa svojom bakom i tatom ću ići na Kupu se **tam** kupati do tak osmog mjeseca i da to je to. I ove ostale ljetne praznike ću provesti tak doma tak ću biti vani i to je to.“

Također, u nekoliko iskaza se ostvaruje pogrješno mjesto te pogrješan tip naglaska, a opozicije između afrikata *č* i *ć* se dokidaju:

„Kupo bi se na plaži, igro bi skrivača, jeo bi sladoled, bio bi s mamom i tatom i bratom, bio bi u Dubaju, šetao bi se, išao bi u hotele, išo bi sa brodom na neke oceane.“

„Naručimo jahtu i onda s jahtom idemo posvuda.“

Velik broj učenika u ovoj osnovnoj školi je u razgovoru spomenuo kako će svoje ljetne praznike provesti u Bosni i Hercegovini sa svojim bakama i djedovima, iz čega se može zaključiti kako je riječ o doseljenicima koji žive u Zagrebu. U usmenim iskazima tih učenika uočene su karakteristike štokavskoga narječja. U nekoliko iskaza učenika dolazi do gubljenja krajnjega *i* u infinitivu:

„Pa prvo ću **ić** na more pa malo **bit** u Zagrebu. Negdje na Murter.“

„**Ić** ćemo kod bake i djeda, bit ćemo vani dosta, igrat se u parku, **ić** na more.“

„Nakon tog ćemo **otić**, vratit ćemo se u Zagreb pa ćemo možda tu **ić** na bazene.“

„Kad se vratim onda će možda **moć** ostati malo još duže u Hrvatskoj.“

Dvoje učenika je u svojim iskazima upotrijebilo riječ *rodica*. U tom iskazu također dolazi do gubljenja krajnjega *i* u infinitivu:

„Pa provest ću ih tako da ću biti cijelo vrijeme kod ujne, **iću** malo na more. Onda idem kod svoje **rodice** u Bosni i Hercegovinu pa ću malo **doć** u Zagreb i opet **doć** kod ujne. I provest ću sa svojom nećakinjom u Splitu i sa bratom i sestrom ću ići u Slavoniju. Tamo mi **rodica** slavi rođendan.“

„Pa prvo ću otići **rodici** na krizmu pa ćemo pošto tata radi na brodu ići ćemo u Disneyland s **rodicom**, mamom i sestrom. Pa ćemo otići u Dubrovnik pošto tamo imamo vikendicu. Kupat ćemo se u bazenu, ići ćemo na more, družiti ćemo se sa prijateljima.“

U iskazu jednoga učenika se krajnje – ao višesložnih participa akt. stežu u – o:

„**Kupo** bi se na plaži, **igro** bi skrivača, jeo bi sladoled, bio bi s mamom i tatom i bratom, bio bi u Dubaju, šetao bi se, išao bi u hotele, **išo** bi sa brodom na neke oceane.“

U drugom dijelu istraživanja zadatak učenika ponovno je bio imenovati prikazane predmete ili pojave na fotografijama, a koji su prisutni u njihovom svakodnevnom životu te u njihovom govoru. Od ukupnog broja ispitanih učenika, troje učenika (9 %) nije znalo imenovati vinograd, troje učenika (9 %) suknju, a jedan učenik kuhinjski štednjak. Jedan učenik je *voćnjakom* imenovao vinograd, a četvero učenika (13 %) je riječ *čavao* zamijenilo rječju *šaraf*.

Od ukupnog broja ispitanih učenika, njih devet je upotrijebilo jednu dijalektalnu riječ (32 %), jedan učenik dvije, a preostalih 20 učenika (65 %) nijednu dijalektalnu riječ u imenovanju predmeta i pojava na fotografijama.

Najzastupljenija dijalektalna riječ u iskazima učenika na gradskome području bila je riječ *šos*. Nju je koristilo ukupno 4 učenika (13 %), a slijede izvedenice riječi *čavao* kojih je ukupno bilo 2 (*čavo*, *čavel*). Dvoje učenika (6 %) je za ljestve koristilo dijalektalnu riječ *lojtre*, dok je dvoje učenika (6 %) upotrijebilo riječ *flaša*. Jedan učenik je u imenovanju kukuruza koristio dijalektalnu riječ *kukuriza*. U imenovanju pećnice, vinograda, jastuka i krastavca nijedan učenik nije upotrijebio dijalektalnu riječ. Podatci i postotci prikazani su sljedećem tablicom (*Tablica 2*).

Tablica 2. *Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na gradskom području*

Dijalektalna riječ	Broj učenika/korištenja
Šos	4

<i>Čavel/čavo/čavl</i>	2
<i>Flaša</i>	2
<i>Lojtre</i>	2
<i>Kukuriza</i>	1
<i>Vugerek</i>	0
<i>Vanjkuš</i>	0
<i>Vinograd</i>	0
<i>Šporet/šparet</i>	0

Uspoređujući rezultate, učenici na seoskome području su u imenovanju predmeta i pojava na fotografijama ukupno upotrijebili 22 dijalektalne riječi, dok su učenici na gradskome području upotrijebili njih 11. Najčešće upotrijebljena dijalektalna riječ bila je riječ *šos*, a zatim slijede izvedenice riječi *čavao* (*čavel*, *čavl*, *čavo*). Na oba područja u imenovanju krastavca, jastuka i vinograda nijedan učenik nije upotrijebio dijalektalnu riječ. Dobiveni podatci su prikazani sljedećom tablicom (*Tablica 3 i 4*).

Tablica 3. Usporedba ukupnog broja dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na seoskom i gradskom području

<i>Ukupan broj upotrijebljenih dijalektalnih riječi</i>	
<i>Gradsko područje</i>	11
<i>Seosko područje</i>	22

Tablica 4. Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na oba područja

<i>Dijalektalna riječ</i>	<i>Broj učenika/korištenja</i>
<i>Šos</i>	12
<i>Čavel/čavo/čavl</i>	8
<i>Flaša</i>	4
<i>Lojtre</i>	5
<i>Kukuriza</i>	2

<i>Vugerek</i>	0
<i>Vanjkuš</i>	0
<i>Vinograd</i>	0
<i>Šporet/šparet</i>	2

7.6. Rasprava i zaključak

Svrha i temeljni cilj ovoga istraživanja bio je ispitati različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima djece mlađe školske dobi na području Grada Zagreba. Istraživanje je provedeno u četiri treća razreda dviju osnovnih škola, od kojih se jedna nalazi na seoskome području, a druga na gradskome području. U skladu s temeljnim ciljem istraživanja, postavljena su četiri problema.

Prvi problem bio je ispitati jezična obilježja učenika mlađe školske dobi u spontanome govoru na seoskome području iz čega je postavljena hipoteza kojom se pretpostavljalo da će jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na seoskome području podrazumijevati upotrebu dijalektizama i tuđica uz prisutnost gramatičkih odstupanja. Prema rezultatima dobivenima u razgovorima s učenicima, uočena je prisutnost dijalektizama karakterističnih za kajkavsko narječje, uz prisutnost manjih gramatičkih odstupanja. U usmenim iskazima nisu uočene tuđice. Karakteristike kajkavskoga narječja najčešće se uočavaju na fonetsko – fonološkoj i morfološkoj razini. Na fonetsko – fonološkoj razini očituje se u redukciji glasova i glasovnoga skupa te u akcentuaciji, prilikom čega se naglasak prebacuje na stražnji slog i ostvaruje se pogrešno mjesto i tip naglaska. Nadalje, u najvećoj je mjeri prisutan kajkavski nereducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* na mjestu pomoćnoga glagola *hijeti* u tvorbi futura I (budem plivao/plivat ću) te sintaktički uvjetovana zamjena instrumentala sredstva i instrumentala društva (*s/sa olovkom – olovkom*), kao i gramatička odstupanja u korištenju prijedloga *sa* i *s*. Učenici u svojim usmenim iskazima ne mijenjaju glagol *biti* u kondicionalu (ja bi/mi bi), iako se ne pojavljuje očekivani reducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*. U dva iskaza se pojavljuje i sintaktička transferencija koja se očituje u nestandardnom poretku riječi u rečenici, a uočena su i samo dva primjera upotrebe kajkavskoga leksika (riječ *deda*). Rezultati pokazuju da usmeni iskazi učenika na seoskome području u određenoj mjeri podrazumijevaju upotrebu dijalektizama te da su prisutna gramatička odstupanja zbog čega se prva hipoteza prihvaća. Drugi dio koji pretpostavlja zastupljenost tuđica se odbacuje. Ipak, većina učenika nije odstupala od

standardnojezične norme.

Drugi problem bio je ispitati jezična obilježja u spontanome govoru učenika mlađe školske dobi na gradskome području iz čega je postavljena hipoteza kojom se pretpostavilo da će jezična obilježja učenika mlađe školske dobi na gradskome području u manjem broju podrazumijevati upotrebu dijalektizama i tuđica uz prisutnost gramatičkih odstupanja. Prema rezultatima dobivenima u razgovoru s učenicima, uočena je prisutnost kajkavskih i štokavskih elemenata. Značajke kajkavskoga jezika očituju se slično kao i kod učenika na seoskome području: na fonetsko – fonološkoj i morfološkoj razini. Na fonetsko – fonološkoj razini učenici u svojim usmenim iskazima ostvaruju pogrešno mjesto i tip naglaska, a na morfološkoj razini je prisutan kajkavski nereducirani oblik svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* na mjestu pomoćnoga glagola *htjeti* u tvorbi futura I., te sintaktički uvjetovana zamjena instrumentala sredstva i instrumentala društva (*s/sa olovkom – olovkom*), kao i gramatička odstupanja u korištenju prijedloga *sa* i *s*. Jedan učenik u svojem iskazu izostavlja glas *i* zamjenjuje ga lakšim za izgovor (riječ *tam*). Uz značajke kajkavskoga narječja, uočene su i značajke štokavskoga narječja, najčešće na morfološkoj i leksičkoj razini. U spontanim iskazima dolazi do gubljenja krajnjega *i* u infinitivu te se krajnje – ao višesložnih participa akt. stežu u – o, a uočena je i učestala upotreba riječi *rodica*. Iako jezična obilježja u spontanom govoru učenika na gradskom području u manjem broju podrazumijevaju upotrebu kajkavskih elemenata, u određenoj mjeri se uz njih pojavljuju i štokavski elementi zbog čega se druga hipoteza u potpunosti odbacuje. I na ovome području većina učenika nije uvelike odstupala od standardnojezične norme.

Treći problem bio je usporediti korištenje dijelektu učenika mlađe školske dobi na seoskome i gradskome području iz čega su postavljene hipoteze kojima se pretpostavljalo da će učenici na oba područja koristiti zagrebačku kajkavštinu. Prema dobivenim rezultatima dio hipoteze se odbacuje jer su učenici na gradskom području, uz kajkavštinu, u usmenim iskazima koristili i štokavštinu. Zaključno, elementi kajkavskoga narječja koji se pojavljuju u usmenim iskazima učenika na oba područja su gotovo identični.

Posljednji problem bio je utvrditi utjecaj zavičajnoga govora na usmeno izražavanje učenika mlađe školske dobi u skladu s čime je osmišljen i proveden dio istraživanja u kojem je zadatak učenika bio imenovati prikazane predmete ili pojave na fotografijama, uz pretpostavku da će u imenovanju koristiti dijalektalnu riječ. Iz navedene pretpostavke postavljena je hipoteza kojom se pretpostavljalo da će učenici mlađe školske dobi na seoskome području u imenovanju

predmeta ili pojava na fotografijama koristiti više kajkavskih riječi od učenika na gradskome području. Uvidom u rezultate uočeno je da je u imenovanju predmeta ili pojava na fotografijama na gradskome području upotrijebljeno ukupno 11 dijalektalnih riječi, a na seoskome području 22 dijalektalne riječi, zbog čega se hipoteza u potpunosti prihvaća. Na oba područja najčešće je upotrijebljena dijalektalna riječ *šos*. Učenici na gradskom području su u svojim usmenim iskazima pak upotrijebili više riječi karakterističnih za razgovorni jezik (*fora, neš, super*) te je uočena prisutnost poštapalica (*kao, onak*).

Djeca su do polaska u institucije odgojno – obrazovnoga sustava izložena jeziku okoline te poznaju i imaju razvijen individualan (organski) idiom. U mlađoj školskoj dobi usvajaju norme hrvatskoga standardnoga jezika čime se ostvaruje međuodnos između materinskoga (L1) i standardnoga jezika (L2), a naglasak se u nastavi Hrvatskoga jezika stavlja na usvajanje komunikacijske kompetencije, razvoj jezičnoga znaka i bogaćenje rječnika. Uz navedeno, potiče se i očuvanje te uvažavanje raznolikosti različitih hrvatskih idioma prilikom čega bitnu ulogu imaju učitelji. Kao govorni modeli odgovorni su za upotrebu hrvatskoga standardnoga jezika u nastavi, ali i poštivanje individualnih (organskih) idioma s kojima učenici dolaze polaskom u institucije odgojno – obrazovnoga sustava. Polazeći od učenikovih organskih idioma te usmjeravanjem na hrvatski standardni jezik poštujući različita načela, učitelji prije svega trebaju poznavati narječje lokalne zajednice u kojoj rade, a zatim učenike poticati na osvješćivanje razlika između hrvatskoga standardnoga jezika i njihovih različitih idioma brojnim, unaprijed osmišljenim aktivnostima poput izrade razlikovnih gramatika i rječnika, poticanja izvannastavnih aktivnosti na kojima će se učenici moći usmeno i pismeno izražavati na svom organskom idiomu i sl.

Provedeno istraživanje osmišljeno je s ciljem osvješćivanja različitosti idioma na području Grada Zagreba, i to uspoređujući seosko i gradsko područje. Kajkavština, karakteristična za navedena područja se i danas smatra nepopularnim i primitivnim narječjem, a njezinu pojavnost u institucijama odgojno – obrazovnoga sustava kao nepoželjnu. Mnogi roditelji na seoskome području su u strahu da će njihova djeca u svojim usmenim iskazima koristiti dijalekt, odbili sudjelovanje u istraživanju, zbog čega je broj ispitanika na tom području manji od broja ispitanika na gradskome području. Svjedoci smo izumiranja jezika i dijalekata te upravo iz tog razloga, učitelji kao predvodnici odgojno – obrazovnog procesa trebaju osvijestiti problematiku pojave različitih idioma u jezičnim djelatnostima učenika te znati kako pravilno usmjeriti njihovo korištenje s ciljem obogaćivanja jezičnog izražavanja kod učenika te usvajanja

standardnoga jezika poštujući načelo postupnosti i načelo od poznatoga ka nepoznatom. Nastava hrvatskoga jezika i Kurikulum za nastavni predmeti hrvatski jezik (2019) trebali bi omogućiti i poticati usvajanje komunikacijske sposobnosti povezujući organske idiome učenika i hrvatski standardni jezik.

Rezultati istraživanja pokazali su da su u govoru učenika još uvijek u određenoj mjeri zastupljeni elementi njihovog organskog idioma, ali da ih se unutar institucija odgojno – obrazovnog sustava na primjeren način potiče na korištenje standardnoga hrvatskoga jezika čega su i sami svjesni. Dokaz tomu je i iskaz jednog učenika na seoskom području koji u imenovanju predmeta i pojava na fotografijama nije upotrijebio ni jednu dijalektalnu riječ sve do posljednje prilikom čega je za kukuruz upotrijebio riječ *kukuriza*, ali se brzo ispravio uz osmijeh i riječi: „Znate, mi tu tak govorimo, kukuriza.“

LITERATURA

1. Aladrović Slovaček, K. (2018). *Kreativne jezične igre*. Zagreb: Alfa.
2. Bakota, L. (2015). Komunikacijski model govornih vježbi i nastava jezičnoga izražavanja. *Hrvatski* 8 (1), 9-43.
3. Bijelić, A. (2009). Razgovorni stil. *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis* 3 (3), 57-66.
4. Blaži, D. (1994). Utjecaj okoline na razvoj govora u djece. *Defektologija* 30 (2), 153-160.
5. Brozović, D. (1970). *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
6. Hranjec, S. (2004). Govor đaka kajkavaca. *Govor* 21 (1), 57-63.
7. Jelaska, Z. (2005). Jezik, komunikacija i sposobnost: nazivi i bliskoznačnice. *Jezik* 52, 128-138.
8. Kalabek, Ž. (2021). Točno i netočno u pisanju i govorenju. *Bjelovarski učitelj : časopis za odgoj i obrazovanje* 26 (1-3). 149-156.
9. Kapović, M. (2015). *Povijest hrvatske akcentuacije: Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjega jezika*. Zagreb: Naklada Slap.
11. Lisac, J. (1996). *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden Marketing.
13. Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden Marketing.
14. Lončarić, J. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2019). *Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (8.9.2022.)
16. Palmović, M., Vujnović Malivuk, K. (2015). Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima. *Logopedija* 5 (1), 20-24.
17. Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa.
18. Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Zagreb: Ostvarenje d.o.o.
19. Puljak, L. (2011). Uloga zavičajnoga idioma u razvoju jezičnokomunikacijske kompetencije učenika mlađe školske dobi. *Časopis Hrvatskih studija* 7 (1), 293-105.
20. Puškar, K. (2015). *Čiji je kaj? Narječje između prihvaćanja i odbijanja*. Zagreb: Filozofski

fakultet. <https://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/18768> (7.9.2022.)

21. Mesec, I. (2010). Razvoj jezika i govora od rođenja do sedme godine. U: Andrašec, D. i Benc Štuka, N. (ur.), *Kako dijete govori? Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično – govorne komunikacije djece predškolske dobi* (str. 8 – 19). Zagreb: Planet Zoe.
22. Sapir, E. (2013). *Jezik: uvod u istraživanje govora*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
23. Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Golden Marketing.
24. Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno – komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjemu govornom razvoju. *Govor* 25 (2), 119-149.
25. Škarić, I. (2009). *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
26. Težak, S. (1996). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika I*. Zagreb: Školska knjiga.
27. Vigato, I., Vigato T. (2013). Zavičajni govor i dramska igra. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu* 62 (1), 85-100.
28. Visinsko, K. (2007). Proces stjecanja pismenosti. U: Česi, M. i Barbaroša-Šikić, M. (ur.), *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Vuletić, B. (1980). *Gramatika govora*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

MREŽNE STRANICE

1. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje [IHJJ]. (n.d.). *Hrvatska narječja*. <https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.html> (6.9.2022.)
2. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje [IHJJ]. (n.d.). *O hrvatskome jeziku*. <http://ihjj.hr/stranica/o-hrvatskome-jeziku/26/> (6.9.2022.)

POPIS SLIKA

Slika 1. Hrvatska narječja - <https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.html> (5.9.2022.)

Slika 2. Karta štokavskoga narječja i štokavskih dijalekata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini - <https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.html> (5.9.2022.)

Slika 3. Karta čakavskoga narječja – Vranić, S., Zubčić, S. (2018). U: *Povijest hrvatskoga jezika*. 5. knjiga, str. 554. Zagreb: Croatica.

Slika 4. Karta kajkavskoga narječja – Lončarić, M. (2018). U: *Povijest hrvatskoga jezika*. 5. knjiga, str. 526. Zagreb: Croatica.

POPIS TABLICA I GRAFIKONA

Grafikon 1. Raspodjela ispitanika prema mjestu stanovanja

Grafikon 2. Raspodjela ispitanika prema spolu

Tablica 1. Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na seoskom području

Tablica 2. Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na gradskom području

Tablica 3. Usporedba ukupnog broja dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na seoskom i gradskom području

Tablica 4. Upotreba dijalektalnih riječi u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi na oba područja

PRILOZI

Prilog 1. Zamolba roditeljima i privola roditelja

Poštovani roditelji,

moje ime je Petra Maljak i studentica sam 5. godine Učiteljskoga fakulteta s njemačkim jezikom Sveučilišta u Zagrebu. Provodim istraživanje na temu *Različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi*. Cilj navedenoga istraživanja bio bi ispitati i detektirati pojavu dijalektizama u govoru učenika trećih razreda na području Grada Zagreba te uvidjeti utjecaj i značaj kajkavskoga jezika u govoru učenika. Istraživanje bih provela s učenicima trećih razreda te vjerujem da bi rezultati istraživanja mogli pomoći učiteljima i učenicima za unapređenje nastavnoga procesa.

Za potrebe istraživanja bih, u svibnju ove godine, provela intervjue sa 60 učenika u dvije osnovne škole od kojih se jedna nalazi u gradu, a druga na selu. Svaki intervju trajao bi maksimalno 5 minuta i bio bi sniman diktafonom, a sastojao bi se od kratkog razgovora i usmenog iskaza učenika na zadanu temu.

Rezultati istraživanja bili bi korišteni isključivo u svrhu pisanja diplomskoga rada te se imena škole i Vašeg djeteta ne bi spominjali. Isto tako, podatci i audiosnimke bi bili spremljeni na osobnome računalu sa zaštićenom lozinkom. Nitko osim mene ne bi imao pristup tim podacima. Nakon pet godina čuvanja, podatci bi bili uništeni.

Posljednje što bih htjela naglasiti jest da sudionici mogu odustati od sudjelovanja u bilo kojemu trenutku bez posljedica. Dakle, ako bilo koji sudionik pokaže neugodu prilikom provođenja intervjua, isto će se odmah prekinuti. Vaše eventualno odobrenje i odobrenje ravnatelja također se može povući u bilo kojemu trenutku.

Ako imate bilo kakvih pitanja, molim Vas da se ne ustručavate kontaktirati me.

Unaprijed se zahvaljujem na Vašem vremenu.

S poštovanjem,

Petra Maljak

Suglasnost roditelja

Ja, _____ suglasan/na sam

(ime i prezime roditelja)

da moje dijete _____

(ime i prezime učenika, razred učenika)

sudjeluje u istraživanju

Različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi

(molim, zaokružite DA ukoliko ste suglasni da dijete sudjeluje

u istraživanju, a NE ukoliko niste suglasni).

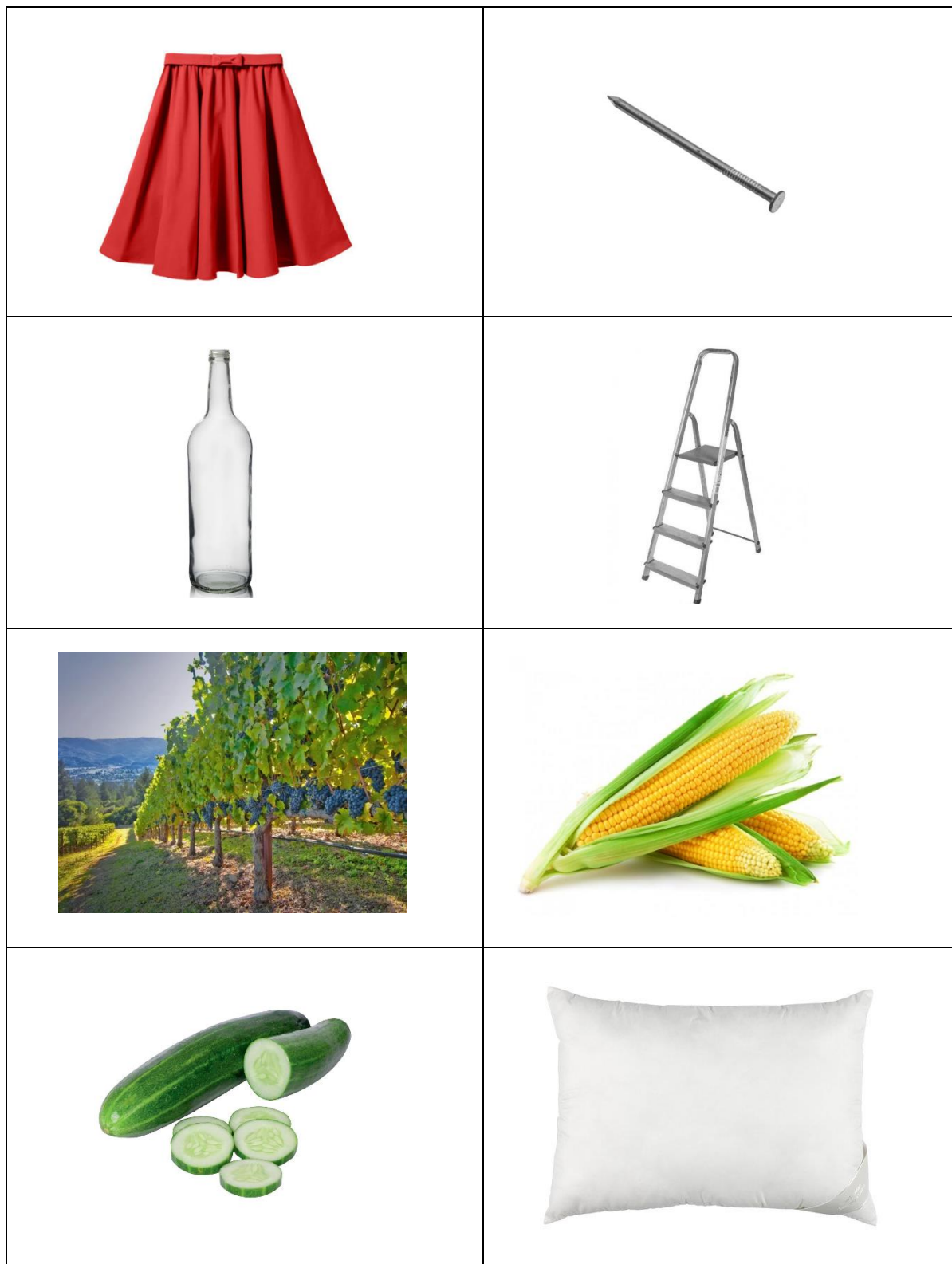
DA

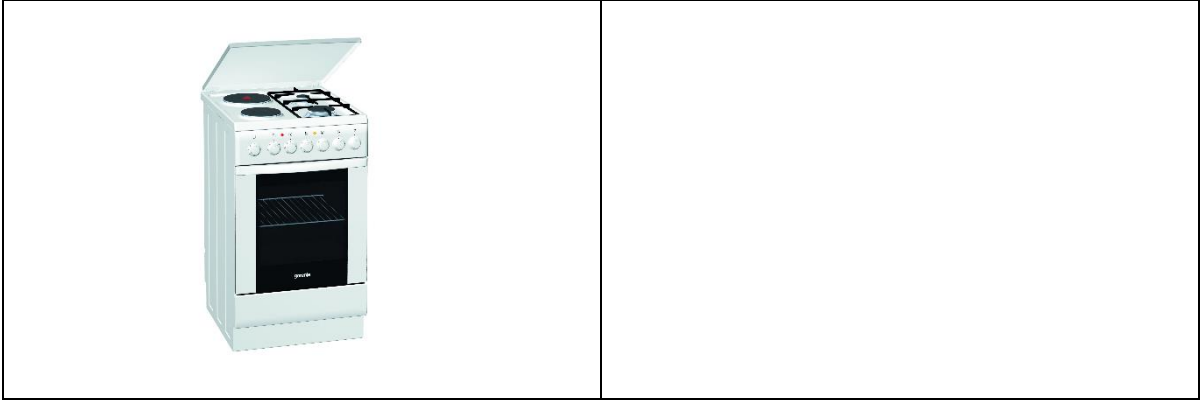
NE

Potpis roditelja

Datum

Prilog 2. Fotografije korištene u istraživanju

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad na temu *Različitost dijalektalnog idioma u usmenim iskazima učenika mlađe školske dobi* pod vodstvom mentorice izv. prof. dr. sc. Katarine Aladrović Slovaček izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Petra Maljak